

VOLOKITINA, T. V. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. – POKIVAJLOVA, T. A.: *MOSKVA I VOSTOČNAJA JEVRÓPA. STANOVLENIE POLITIČESKYCH REŽIMOV SOVETSKEHO TYPA 1949 – 1953. OČERKY ISTORII.* Moskva : Rosspen, 2002, 667 s.

Vznik vedeckého centra dejín stalinizmu vo východnej Európe v Inštitúte slavjanovedenia Ruskej akadémie vied, začiatkom 90. rokov minulého storočia, vytvoril inštitucionálnu bázu na formulovanie nových hodnotení vývoja v štátoch východnej Európy v rokoch 1949 – 1953 na novej pramennej základni. Počas „archívnej revolúcie“, od 90. rokov, sa ruským historikom sprístupnili dôležité materiály v kľúčových archívoch Ruskej federácie (RF)

(Archív prezidenta RF, Archív zahraničnej politiky RF, Ruský štátny archív sociálno-politických dejín, predtým RCCHIDNI, Štátny archív RF). Sprístupnenie štúdia, predtým neprístupných materiálov, umožnilo v rokoch 1994 – 2001 vydať fundamentálne zborníky dokumentov, z ktorých uvedieme:

Vostočnaja Jevropa v dokumentoch rossijskij archivoch, 1944 – 1953, T. I. II, Sovetskij faktor v Vostočnej Jevrope, 1944 – 1953. T. 1.2.

Publikované dokumenty v štyroch dieloch zborníkov zásadne zmenili za jedno desaťročie pramennú bázu o vývoji vo východnej Európe. Autorský kolektív považuje recenzovanú knihu za logické pokračovanie monografie Narodnaja demokratia: Mif ili realnosť?

Tri autorky recenzovanej knihy (T. V. Volokitina, G. P. Muraško, A. F. Noskova) sa podieľali na zostavení štyroch dielov dokumentov *Vostočnoja Jevropa a Sovetskij faktor*.

Zároveň sú, okrem štvrtej kapitoly o mechanizmoch upevnenia režimov sovietskeho typu (autorka T. A. Pokivajlova), autorkami ostatných kapitol knihy.

Úvod ku knihe (s. 3-26) je rozsiahly z niekoľkých príčin. Autorky v ňom kriticky hodnotia výsledky historiografií v štátoch východnej Európy a Rusku od začiatku 90. rokov minulého storočia. Prirodzene, že hodnotenie sa vzťahuje len na časť knižnej produkcie a nehodnotí štúdie vo vedeckých časopisoch. Zamýšľajú sa nad príčinami vzniku totalitarizmu a represiami, ako jedného zo znaku totalitarizmu. Za mýty považujú masový odpor proti komunizmu alebo dokonca ozbrojené formy odporu, rovnako aj skutočnosť, že komunizmus bol len výsledkom sovietskeho nátlaku a nemal sociálnu oporu v jednotlivých krajinách. Polemizujú s autormi *Čiernej knihy komunizmu* od kolektívu autorov pod vedením S. Caurtoisa, ktorá vyšla aj v slovenskom preklade. Výber faktov o východnej Európe v uvedenej publikácii autorky úvodu označujú za nehistorický a poškodzujúci renomé profesionálnych historikov (s. 14).

Monografia *Moskva a východná Európa* využíva čiastkové poznatky národných historiografií. O Československu čerpá takmer výlučne z kníh českého historika K. Kaplana.

Hlavná prednosť recenzovanej knihy spočíva v tom, že autorky predložili čitateľovi originálne dielo komponované predovšetkým na pôvodných a neznámych dokumentoch ruskej ústrednej proveniencie o vzťahu Moskvy k jednotlivým štátom východnej Európy, o tom, ako Moskva hodnotila vývoj v týchto krajinách, a akým spôsobom zasahovala, aby vývoj a smerovanie bolo zhodné s jej strategickými zámermi ovládania regiónu.

Autorky približujú a citujú zdroje, z ktorých Moskva pri rozhodovaní vychádzala. Hlavné kanály informácií do Moskvy pochádzali od sovietskych poradcov v štátnej bezpečnosti a armáde, diplomatov akreditovaných v jednotlivých krajinách, ktorí v rozhovoroch s poprednými činiteľmi komunistickej strany a štátu sa vyjadrovali k aktuálnym témam. A napokon cez aparát Informbyra, ktorý svoje informácie o aktuálnej situácii posielal sovietskemu vedeniu. Sovietske vedenie dostávalo informácie aj z iných zdrojov (akreditovaní novinári, návštevy delegácií), ale tieto neboli také relevantné v porovnaní s predchádzajúcimi. V tejto súvislosti treba uviesť, že mechanizmus rozhodovania v sovietskom vedení nie je celkom zrejmy z textov knihy.

Recenzovaná kniha je originálna a prínosná aj z pohľadu vojenskej histórie. Prínosná v tom, že okrem reálií národných dejín prináša veľké množstvo faktov a interpretácií o vývoji v armáde, poradcoch v armáde a štátnej bezpečnosti. Prirodzene, že podkapitoly o armáde a poradcoch sú tak, ako celá monografia, náčrtom dejín, a nie vyčerpávajúcou analýzou. Navyše, prináša aj veľké množstvo slovacík v tejto oblasti.

Autorsky súčasne touto monografiou urobili sebareflexiu na práce, ktoré napísali pred rokom 1990 aj o Československu. Pojmom východná Európa v geografickom význame autorky označujú región strednej a juhovýchodnej Európy (štáty Albánsko, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Poľsko a Juhoslávia).

Úvodná časť knihy k skúmanej problematike v rokoch 1949 – 1953 analyzuje novú realitu v medzinárodných vzťahoch na európskom kontinente na konci 40. rokov a reakcie Moskvy.

Autorka T. V. Volokitinova vychádza zo skutočnosti, že Sovietsky zväz (ZSSR) považoval východnú Európu za sféru svojho vplyvu a stotožňoval ju so sférou svojich záujmov (s. 29).

Moskva tento región považovala za bezpečnostné pásmo na ochranu svojich západných hraníc a Balkánu. Krátko po vojne doznieval obraz hlavného nepriateľa v podobe Nemecka, ktoré môže rýchlo obnoviť svoje sily a prejsť k novej agresii. Podľa Stalina interval nemeckej agresie od prusko-francúzskej vojny sa v 20. storočí skracoval, preto treba zamedziť novej nemeckej agresii na Východ.

Víziu optimálneho povojnového vývoja načrtnol sovietsky diplomat J. M. Majskej už v januári 1944 v elaboráte poslanom ministrovi zahraničia V. M. Molotovovi. Dokument bol viackrát publikovaný v Rusku, okrem iného v zborníku dokumentov *Sovetskij faktor v Vostočnej Jevrope* (s. 23-48), ale pre našich historikov je neznámy. Podľa Majského elaborátu hlavnou úlohou ZSSR bolo zabezpečenie jeho bezpečnosti a vytvorenie efektívneho systému európskej bezpečnosti, ktorý by zabezpečil mier na 30 – 50 rokov. Socializáciu Európy autor považoval za druhoradú, a jej zakončenie, t. j. vytvorenie socialistickej Európy predpokladal v rokoch 1974 – 1994 (s. 29). Druhou víziou, o ktorej hovoril Stalin na konci vojny, bolo spojenie slovanských štátov na novom, demokratickom slavjanofilstve ako hrádzi proti prípadnej nemeckej agresii. Vízia spojenia slovanských štátov sa vytratila z novej perspektívy v rokoch 1946 – 1947 v súvislosti s vytváraním nového obrazu nepriateľa ZSSR v podobe americko-britského imperializmu.

Pomerne veľký priestor autorka venuje otázke národných ciest k socializmu, ktoré odobril Stalin pri viacerých príležitostiach v rokoch 1945 – 1946. Odklon od podpory národných ciest v roku 1947 podľa autorky súvisel s politikou Spojených štátov (USA) voči Nemecku. Z tohto dôvodu ZSSR vyvinul nátlak na štáty východnej Európy, aby odmietli Marshallov plán. V predstavách USA hlavným nepriateľom pre Západ sa stal ZSSR usilujúci o rozšírenie komunizmu. Po vzniku Informbyra v roku 1947 boli národné a špecifické cesty odmietnuté a nahradené ideami triedneho boja. Moskva podporovala radikálne sily vo vnútri komunistických strán, aby z nich vytvorila monolity podľa bolševického vzoru. Formovanie sovietskeho bloku urýchlil sovietsko-juhoslovanský konflikt. Sovietske vedenie pre štáty východnej Európy vytvorilo predstavu o novom nepriateľovi, a súčasne ich nútilo jednotne postupovať proti Juhoslávii. Úvodná časť dáva presvedčivý obraz o sovietskej politike voči štátom východnej Európy až do konca 40. rokov. Odpovedá na otázky, ktoré sa aj v našej historiografii interpretujú rôzne, pokiaľ ide o začiatok „sovietizácie“. Bol ním už rok 1945, alebo, ako uvádza autorka, rok 1947 v súvislosti so zmenami vzťahov ZSSR – USA a založením Informbyra?

Prvá časť knihy o sociálno-politických nositeľoch totalitárnej moci je venovaná povojnovej „očiste“ politického a verejného života. „Očista“ prebiehala vo všetkých štátoch východnej Európy. V porazených štátoch (Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko) pri trestaní nositeľov zvrhnutých režimov zasiahli Spojenecké a kontrolné komisie. V iných štátoch sa vytvorili osobitné národné sudy, revolučné tribunály, alebo mimoriadne vojenské sudy, ktoré často prekročili platný legislatívny rámec. Táto časť knihy obsahuje veľa faktografických údajov o počtoch

potrestaných v štátoch východnej Európy. Uvádza aj skutočnosť, že sovietska strana sledovala proces trestania zradcov a kolaborantov. Z jej pohľadu nebola spokojná so stavom na Slovensku, pretože okrem popravy Tisa sa nič neurobilo s reakciou v roku 1947 (s. 72). Zrejme ide o sovietsku interpretáciu správy (Slánského?) o Slovensku ako slabom článku Československej republiky. Autorky si všimajú aj administratívne čistky, ktorými sa menilo zloženie úradov a armády. V tejto súvislosti udávajú neznámy fakt, že sovietske orgány už v roku 1947 mali výhrady voči ministrom obrany L. Svobodovi (s. 90), že „sedí na dvoch stoličkách“. Informácia sa dostala k Stalinovi a Molotov ju mal riešiť s čs. delegáciou na zasadaní Informbyra v roku 1947.

Výmena mocenských elít prostredníctvom povojnových čistiek a administratívnych zásahov posilnila pozície komunistických strán, ktoré po získaní monopolu moci boli jediným zdrojom nových kádrov. V novom mechanizme štátnej moci splynuli stranické a štátne štruktúry moci. Chýbalo jasné vymedzenie funkcie komunistickej strany a jej orgánov. Vodcovia komunistických strán stáli na vrchole pyramídy moci. Splývajúce stranické a štátnej moci prebiehalo pod kontrolou Moskvy (s. 271).

Druhá časť knihy o mechanizmoch uplatňovania režimov sovietskeho typu predstavuje hlavnú časť knihy obsahom aj rozsahom (s. 305-613). Analyzuje likvidáciu informačného pluralizmu a blokovania kanálov informácií zo Západu. Moskva bola riadiacim centrom politiky informačnej blokády a vodcovia východnej Európy v sovietskej argumentácii našli „oporné body“, ktoré len doplňali vlastnými argumentmi. Existujúce americké, britské a iné západné inštitúcie boli označené za centrá podvratnej činnosti. V oddelení propagandy ÚV VKS (b) bol zostavený plán na zvýšenie antiamerickéj propagandy. Hlavné ciele tohto plánu sa realizovali v štátoch východnej Európy. Širšie súvislosti interpretácie tejto problematiky sú prínosom pre poznanie, pretože u nás sa problematika často redukovala len na cenzúru.

Juhoslovanský „front“ informačnej vojny vznikol so sovietsko-juhoslovanským konfliktom.

Podľa autorky tejto podkapitoly konflikt mal svoje príčiny nielen v tom, že sovietske vedenie znepokojili samostatné rozhodnutia Tita bez konzultácií s Moskvou, ale súvisel so zmenou strategickú línie Moskvy vo vzťahu ku komunistickým stranám. Za hlavnú príčinu konfliktu autorka považuje odstúpenie ZSSR od podpory národných ciest k socializmu a jediného a záväzného sovietskeho modelu pre strany východnej Európy (s. 348).

Konflikt sa stupňoval od januára 1948 a internacionalizoval po zasadaní Informbyra v júni 1948. Ostrá propagandistická kampaň proti Titovi na stránkach časopisu Informbyra *Za jednotný mier a ľudovú demokraciu* sa stupňovala v roku 1949. Do protiútok prešlo aj juhoslovanské vedenie. Často spomínaný fakt v historiografickej literatúre o príprave vojenskej agresie zo strany susedných štátov proti Juhoslávii ruské archívy nepotvrdzujú (s. 363). V závere autorka konštatuje, že dopad protijuhoslovanskej propagandy sa minul účinkom. Tita sa odvolať nepodarilo, naopak, jeho autorita ešte viac vzrástla. Tito využil všetky skúsenosti ZSSR na represie skutočných alebo domnelých odporcov doma.

Na informačnú blokádu v štátoch východnej Európy boli vytvorené mechanizmy odkopirované zo ZSSR. Šlo o širokú škálu foriem, počnúc od zavedenia cenzúry, rušenia staníc rozhlasového vysielania zo Západu, zamedzenia kontaktov so Západom až po presídľovanie obyvateľov pozdĺž hraníc s „nepriateľskými“ štátmi. Komparácia jednotlivých štátov dáva obraz o spoločnosti i odlišných metódach a formách uplatnenia informačnej blokády.

Represiam, ako nástrojom potlačenia politickej opozície, čistkami v armádach, bojom proti titovcom, trockistom, buržoáznym nacionalistom a americko-sionistickej agentúre sa venujú dve obsiahle kapitoly knihy. Autorky dospeli k záveru, že politickí odporcovia komunistických strán boli likvidovaní vo väčšine štátov roku 1947 cestou odhalenia protištátnych sprisahání za pomoci sovietskej strany. V nasledujúcich rokoch odpor reálnych oponentov slabol, dokonca aj v Poľsku (s. 444). Ohniská odporu boli slabé a boli pod kontrolou štátnej bezpečnosti.

Represie v armáde autorky interpretujú v dvoch na seba nadväzujúcich smeroch. Prvý smer represii smeroval k zmene triedneho zloženia dôstojníckeho zboru a najvyššieho vojenského velenia. Druhý smer represii súvisel s mocenskými zápasmi skupín alebo jednotlivcov vo vnútri komunistických strán, aby posilnili vlastný mocenský vplyv. Obeťami prvého smeru alebo etapy represii boli dôstojníci odchovaní v medzivojnovom období, účastníci odboja na Západe a domáceho odboja.

V Československu sa táto etapa represii uskutočnila v rokoch 1948 – 1949, najprv čistkami, ktoré uskutočnili akčné výbory pod kontrolou 5. oddelenia generálneho štábu (kontrarozvedka). V Československu sa uskutočnila „prezumpcia viny“ pre tých, ktorí bojovali na Západe, patrili k vojenským atašé v tomto priestore alebo pracovali v rozviedke (s. 477).

Završením tejto etapy bolo odvolanie ministra obrany L. Svobodu v apríli 1950. Dôvod odvolania je známy našim historikom zo správy Pillerovej komisie (s. 10 – 11). Neznáme sú skutočnosti uvedené v knihe o výhradách sovietskej strany voči Svobodovi už v roku 1947 (s. 466).

S nástupom A. Čepičku do funkcie ministra obrany začala druhá etapa represii v československej armáde. Čepička vystúpil proti B. Reicinovi a Kopoldovi z OBZ a obvinil ich z nepriateľstva. Po zatknutí Reicina a Procházku nasledovala väzba 67 dôstojníkov a generálov. Čepička bol iniciátorom vytvorenia Pomocných technických práporov a ďalších foriem represii v rokoch 1950 – 1953. Bol druhým mužom v štáte a na viacerých stretnutiach so Stalinom zastupoval Gottwalda. Zúčastnil sa okrem iného aj tajnej porady generálnych tajomníkov a ministrov obrany so Stalinom a sovietskou generalitou v dňoch 9. – 12. januára 1951 v Moskve. Škoda, že ruskí historici nedisponujú záznamom z tejto porady, pretože bola významným medzníkom rýchleho rastu armád, tempa zbrojnej výroby a militarizácie hospodárstva a spoločnosti.

Represie v armáde boli od začiatku 90. rokov objektom záujmu českých a slovenských historikov. Vznikli práce o pomocných technických práporoch, procese proti H. Píkovi, represiiam OBZ vedeným B. Reicinom a ďalších. Prínos ruských autorov spočíva v komparácii represii v jednotlivých štátoch. Už samotná etapizácia na dva smery je prínosom, pretože sprehľadňuje príčiny represii. Pozornosť si zasluhuje ich analýza v ostatných štátoch východnej Európy a osobitne vo Vojsku Poľskom, ovládanom sovietskymi generálmi a maršalom Rokossovskim, ktorý zasahoval aj do zápasov v poľskom vedení.

Analýza počiatočnej etapy „druhej bolševizácie“ komunistických strán a hľadanie tajných „agentov Tita“, „trockistov“ a „buržoáznych nacionalistov“ v rokoch 1948 – 1950 je prínosom nielen bohatou faktografiou, ale predovšetkým uhlom pohľadu na celú problematiku. Autorky vychádzajú z poznatku, že sovietske vedenie upustilo od plošných čistiek v komunistických stranách a rozhodlo inšcenovať veľké súdne procesy s významnými predstaviteľmi a internacionalizovať ich pre všetky krajiny východnej Európy. Sovietske vedenie využívalo vnútorné rozpory vo vedeniach komunistických strán a podporilo inšcenovanie procesov proti „titoizmu“, aby zabránilo pokusom o samostatné rozhodnutia zo strany lídrov komunistických strán, ako sa stalo v prípade Tita.

Prvý proces s protititovským zameraním sa uskutočnil v Albánsku v júni 1949. V jeho príprave zohrali dôležitú úlohu rozpory medzi E. Hodžom a K. Dzodzem. Popravou Dzodzeho začala séria represii v sovietskom bloku proti komunistickým predstaviteľom. Druhou obeťou bol W. Gomulka v Poľsku, ktorý kritizoval Informbyro a jeho závery o juhoslovenskej otázke. Aj v prípade Poľska sovietske vedenie využilo rozpory medzi Gomulkom (predstaviteľom domáceho odboja a autora tzv. poľskej cesty k socializmu) a promoskovskou skupinou (Minc, Berman, Zamborski). Gomulka bol odvolaný na podnet Stalina z funkcie generálneho tajomníka, nebol súdený, ale bol poslaný do sovietskeho gulagu.

Poľský variant zmeny vedenia sondovala sovietska strana v KSČ prostredníctvom A. Kolmana v lete 1948. A. Kolman, sovietsky občan, filozof, pracovník aparátu ÚV KSČ a informátor sovietskeho veľvyslanectva v Prahe, charakterizoval vedenie KSČ ako nemarxistické, neleninské a nebolševické. Hoci kritika smerovala proti Slánskému, Švermovej a Barešovi,

bola časovo naplánovaná na stretnutie Gottwalda so Stalinom na Kryme. A. Kolman z podnetu Moskvy sondoval jednotu vedenia KSČ. Výsledok jeho sondáže je známy aj zo správy Pillerovej komisie. Gottwaldovi sa na krátky čas podarilo pred Stalinom obhájiť niektoré samostatné postupy, napr. v kolektivizácii a Kolman bol odvolaný do ZSSR a uväznený. Z analýzy ruských autorov o prípade A. Kolmana vyplýva, že bol podnecovateľom represii z príkazu Moskvy, a nie obeťou represii, ako sa uvádza v uvedenej správe.

Protititovské ťaženia a boj o nástupníctvo po chorom G. Dimitrovi boli hlavnými príčinami veľkého súdneho procesu proti T. Kostovovi v Bulharsku. Novým prvkom v inscenovaní tohto procesu v polovici roku 1949 bola priama účasť sovietskych poradcov Švarcmana (Černova) a Lichačova, ktorí obžalobe T. Kostova dali charakter titovskej skupiny v Bulharskej komunistической strane. Proces s T. Kostovom vniesol do represii nový prvok boja proti titoizmu v podobe „nepriateľa so stranickou legitimitáciou“.

Proces s L. Rajkom v Maďarsku v septembri roku 1949 mal najväčší vplyv na represie v Československu z niekoľkých dôvodov: Moskva sa rozhodla internacionalizovať proces s L. Rajkom na stupňovanie represii proti titoizmu a buržoáznemu nacionalizmu. Maďarský líder M. Rákosi sa pasoval do úlohy režiséra internacionalizácie procesu tým, že vyzýval ostatných lídrov, aby pristúpili k zatýkaniu osôb, na ktorých padlo podozrenie z výpovedí Rajka a ďalších obžalovaných. M. Rákosi odovzdal pre Moskvu zoznam s 526 osobami spojenými s Rajkom, z toho 353 občanov Československa (s. 527) a požadoval, aby boli zatknutí a súdení. Nátlak M. Rákosiho na Gottwalda je známy z našej historiografie, ako aj skutočnosť, že Gottwald v septembri pozval sovietskych poradcov na „hľadanie buržoázných nacionalistov“, predovšetkým na Slovensku. Výsledkom ich práce, čs. štátnej bezpečnosti a maďarskej bezpečnosti boli konštruované obvinenia proti V. Clementisovi a ďalším v roku 1951 metódami podobnými, ako v prípade Kostova a Rajka (s. 534).

Druhá vlna vnútrostraníckych represii zacielená proti „americko-sionistickej agentúre“ v komunistických stranách najviac postihla Československo. Je to prekvapujúce najmä z toho dôvodu, že do procesu so Slánským bol židovský pôvod predstaviteľov strany a štátu takmer neznámy pre väčšinu spoločnosti. Aj historikom najnovších dejín sú takmer neznáme kompromitujúce materiály na R. Slánskeho, ktoré získavala sovietska strana z rozhovorov s Čepičkom, Kopeckým, Ďurišom, Nejedlým, Zápotockým so sovietskymi diplomatmi z rokov 1951 – 1952, v ktorých čs. predstavitelia zdôrazňovali Slánskeho židovský pôvod (s. 555 a n.).

Autorky tejto časti knihy zhrnuli svoje predchádzajúce výskumy a v chronologickom slede analyzujú prípad Slánskeho od objavenia prvých kompromitujúcich výpovedí E. Löbla sovietskym poradcom Bezčastnovom až po tragický záver v decembri 1952. Na škodu veci je, že autorky nemali možnosť oboznámiť sa so štúdiou J. Šolca *Operace Velký metář*, Historie a vojenství, 1995, č. 4, s. 79 – 100, v ktorej autor analyzuje prípravu úteku R. Slánskeho za hranice. Útek pripravovala čs. spravodajská skupina v exile OKAPI pod vedením generála F. Moravca. Autori pripravovaného plánu sa prihlásili pod názvom *Podpora v čase procesu roku 1952*, a v polovici 90. rokov potvrdili svoje autorstvo. Fakty uvedené v štúdiu ukazujú, že zatknutie R. Slánskeho 23.11.1951 bolo motivované z tohto dôvodu.

Proces so Slánským mal väčšiu odozvu len v Rumunsku, kde sovietska strana využila rozpory vo vládnucej skupine medzi G. Dejom na jednej strane a V. Lukom, A. Paukerovou a T. Djordjescuom na strane druhej. Rozpory skončili uväznením V. Luku, ktorý v roku 1963 zomrel vo väzení a A. Paukerová bola prepustená z väzenia po Stalinovej smrti.

K represiam prvej a druhej etapy sa žiada uviesť ešte niekoľko poznámok. V slovenskej historiografii napriek množstvu štúdií o represiiach chýba ucelenejší pohľad na dve etapy, najmä z hľadiska pôsobenia vonkajších a vnútorných faktorov. Ruským autorkám sa to podarilo na širokom priestore úspešne načrtnúť a komparovať jednotlivé krajiny. Súčasne treba uviesť, že ruské pramene o rozhovoroch čs. predstaviteľov so sovietskymi diplomatmi, z ktorých ruské autorky vychádzajú, nie sú vždy objektívne, pretože boli motivované viacerými faktormi, ale najmä

úsilím skompromitovať svojho „protivníka“ v očiach sovietskych predstaviteľov. Podstatné bolo to, že sovietska strana využívala rozpory v záujme svojich plánov. Do tejto časti šiestej kapitoly autorky zaradili časť o juhoslovanskom variante politických represíí. Represie v Juhoslávii najprv smerovali proti predstaviteľom nekomunistických strán a po sovietsko-juhoslovanskom konflikte postihli skutočných a domnelých podporovateľov Informbyra a sovietskej politiky. Represie boli veľmi tvrdé, najmä internáciou v lágri Holí Otok. V Juhoslávii však nedošlo k inscenovaným súdnym procesom na spôsob procesov s T. Kostovom a L. Rajkom.

Posledná siedma kapitola knihy približuje najmenej spracovanú problematiku o činnosti sovietskych poradcov v štátoch východnej Európy. O sovietskych poradcov v Československu v rokoch 1949 – 1956 vyšla len jedna monografia od českého historika K. Kaplanu v roku 1993, takže táto téma len čaká na obsiahnejšie spracovanie aj v slovenskej historiografii.

Prínosom tejto časti knihy je analýza o poslaní sovietskych poradcov v armáde a bezpečnosti.

Medzi hlavné úlohy sovietskych poradcov patrilo získavanie informácií o politickej situácii, vzťahoch vo vedeniach komunistických strán a o postojoch lídrov ku konkrétnym otázkam, pričom vzťah k ZSSR patril k najdôležitejším v informáciách poradcov, hodnotenia situácie v bezpečnosti a praktická „pomoc“ vo vyšetrovaní a príprave politických procesov (s. 627).

Štáty východnej Európy považovali prítomnosť sovietskych poradcov za dočasnú a vynútenú nedostatkom vlastných kádrov. Od roku 1949 sa pôsobenie poradcov zmenilo do stáleho systému pri prestavbe a fungovaní kľúčových článkov vo všetkých štátoch východnej Európy. V sovietskom vedení prevládala názor, že vedenia komunistických strán nedokážu zvládnuť úlohy z pohľadu cieľov sovietskych záujmov bez priamej sovietskej účasti a kontroly (s. 616), preto usilovalo o rozšírenie počtu poradcov a ich pôsobenia ako stáleho faktoru ovplyvňovania vnútornej situácie.

V systéme sovietskych poradcov bola určená štruktúra poradcov, a potvrdená nomenklatúra funkcií vojenských poradcov. V zozname funkcií patriacich pod nomenklatúru ÚV VKS/b) patrili vedúci poradcovia, ich zástupcovia pre politické otázky, vedúci poradcovia pri jednotlivých druhoch vojsk, poradcovia pri generálnych štáboch, armád, zborov, divíziách a vojenských akadémiách, pričom pre všetky štáty Východnej Európy bolo potvrdených 84 funkcií poradcov (s. 617). V Československu pôsobili vojenski poradcovia od roku 1945 vo vojenských učilištiach a akadémiách. Ich počet sa do roku 1948 znížil z pôvodných 86 na 8 dôstojníkov. V roku 1950 Gottwald a Čepička požiadali Bulganina vyslať poradcov v súvislosti s reorganizáciou armády. V septembri 1951 bolo v Československej armáde 73 generálov a plukovníkov na čele s generálom Gusevom. V rokoch 1955 – 1955 sa počet zvýšil na 264 a poradcovia boli aj na úrovni plukov (s. 635).

Kritické výhrady v našej historiografickej literatúre sú nasmerované na pôsobenie sovietskych poradcov v bezpečnosti. Ako uvádzajú autorky, poradcovia v otázke bezpečnosti (v Československu Lichačov a Makarov, Bojarskij a Besčastnov) zabezpečovali politické nasmerovanie politických procesov podľa potrieb Moskvy. Sledovali vyšetrovanie a výsluchy politických väzňov a záznamy posielali ministromi štátnej bezpečnosti ZSSR, ktorý ich predkladal Stalinovi, napr. o Clementisovi, Šlingovi, Slánskom a iných. Správy, ktoré sovietski poradcovia posielali do Moskvy, odkrývajú mnohé neznáme stránky činnosti poradcov zo všetkých štátov východnej Európy, vrátane Československa. Poradcovia pôsobili aj v zbrojnom a uránovom priemysle, dôležitých priemyselných odvetviach a na riadiacich a plánovacích článkoch ministerstiev a ústredných úradov. Sovietski špecialisti tiež pôsobili pri plánovanej výstavbe hutníckeho kombinátu pri Košiciach, hliníkárne v Žiari nad Hronom, závodoch na výrobu výbušnín a iných. Zhodnotiť ich úlohu v tomto smere na slovenskú historiografiu ešte len čaká.

Záver knihy sa nesie v duchu zamyslenia sa nad otázkou, či vznikli vo východnej Európe režimy sovietskeho typu. Podľa autorky uplatnením všetkých sovietskych mechanizmov na

ovládanie a kontrolu nad spoločnosťou sa ľavicovo-radikálnymi silami vytvorili režimy blízke sovietskemu obrazu (s. 663). Súčasne sa tieto režimy odlišovali od sovietskeho modelu vytvoreného v 20. až 30. rokoch minulého storočia.

Na záver treba uviesť, že kniha ruských autoriek o vzniku politických režimov vo východnej Európe je priekopníckym dielom vo viacerých smeroch. V prvom rade priblížením širokej pramennej bázy archívnych prameňov ústrednej proveniencie a ich spracovaním do monografickej podoby. Kniha prináša množstvo nových poznatkov a jej vysoká hodnota je aj v tom, že celú problematiku analyzuje z nového zorného uhla pohľadu pôsobenia Moskvy v štátoch východnej Európy v záujme ich ovládnutia. Treba osobitne uviesť skutočnosť ako Moskva využívala alebo podporovala vnútrostranícke rozpory vo vedeniach komunistických strán, aby následne v úlohe arbitra rozhodla podľa svojich plánov a predstáv. Vzhľadom na to, že kniha patrí k fundamentálnym dielam najnovších dejín, prínosný by bol jej preklad do slovenského jazyka, pretože originálna podoba v ruštine je zrozumiteľná pre stále menší okruh historikov.

Michal Štefanský

H O R V Á T H, M.: MALÉTER PÁL. 2., javított kiadás. Budapest : Horváth és Társa Kulturális Szolgáltató Bt., 2002, 325 s.

Udalosti a procesy v roku 1956, prípadne ich zasadenie do kontextov 50. rokov 20. storočia, patria v Maďarsku do popredia záujmu historiografie hlavne od prelomu rokov 1988 – 1989, čo sa označuje za začiatok demokratických premien v Maďarsku. O nezmenšenom záujme spoločnosti svedčí aj recenzovaná publikácia, ktorá vyšla už v druhom vydaní a venuje sa martýrovi maďarskej revolúcie, ministrovi obrany Pálovi Maléterovi.

Autor biografie je renomovaným odborníkom na vojensko-historické problémy roku 1956 a pracovníkom budapeštianskeho Vojenského historického ústavu a Múzea. V práci členenej na 25 väčších alebo menších kapitol a ďalej na podkapitoly sústredil autor pozornosť na osobnosť Pála Malétera, a snaží sa očistiť jeho meno od mnohých legiend a fám. K téme pozbieral všetky dostupné informácie, dokonca značnú časť práce venuje súdnemu procesu, o ktorom informuje pre nás nezvyčajne konkrétne, nezamlčaním svedkov a ich výpovedí.

Kniha začína príspevkom čelného predstaviteľa a politika Zväzu slobodných demokratov, Imre Mécsa, bývalého aktívneho účastníka udalostí v roku 1956 (mimochodom vtedy odsúdeného na smrť), ktorý okrem iného cituje aj výrok bývalého maďarského prezidenta Árpáda Göncza, inak tiež aktívneho účastníka udalostí roku 1956, že existuje toľko histórií roku 1956, koľko ľudí ho prežilo. Tento výrok sa stal leitmotívom autora, aby konfrontoval všetky doterajšie výpovede a dopracoval sa k novým poznatkom.

V historiografickom úvode publikácie autor analyzuje obraz P. Malétera, ako sa menil od čias prekonceptie o udalostiach v roku 1956, ako kontrarevolúcii, až po súčasnosť. Z pochopiteľných dôvodov v západnej emigrácii už krátko po roku 1956 vznikli podnetné diela, ktoré poukázali na kardinálny logický rozpor: P. Malétera v roku 1958 odsúdili na trest smrti za vzburu proti tej vláde, ktorá ho za zásluhy vymenovala za ministra obrany (s. 9). Zaujímavé sú historiografické informácie autora o tom, že aj na Západe sa viedla ohováračská kampaň proti Maléterovi, že vlastnou pištoľou zastrelil dvoch povstalcov. Niektorí pamätníci 56. roku dodnes opakujú toto tvrdenie.

Životopis P. Malétera má významné slovenské súvislosti. Jeho dávní predkovia žili vo Francúzsku a počas prenasledovania hugenotov opustili Francúzsko a časť sa usadila pri

Jelšave. P. Maléter sa narodil 4. septembra 1917 v Prešove. Každoročne trávil leto s otcom, ktorý bol pred prevratom v roku 1918 profesorom na prešovskej právnickej akadémii, a v rokoch 1919 – 1922 na Právnickej akadémii v Košiciach. (Mimochodom Štefan Maléter má v Slovenskom biografickom slovníku: MAŤOVČÍK, A. (ed.): Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). IV. zväzok M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 46, heslo.) V decembri 1933 stratil otca, po maturite študoval v Prahe na Lekárskej fakulte Karlovej univerzity len aby vyhovel otcovmu želaniam, pretože k lekárstvu nemal žiadny vzťah. V rámci štúdií v Prahe sa zúčastnil aj protinemeckých študentských demonštrácií. V roku 1938 prešiel štúdium, a keďže sa aktivizoval v rámci Zjednotenej maďarskej strany a bol jedným z predstaviteľov tzv. šarišskej národnej rady, utiekol v novembri 1938 do Budapešti. Chcel byť vojakom, ale na dôstojnícku školu zvanú Ludovika Akadémia (LA) ho na prvý pokus neprijali. V roku 1939 sa prihlásil na vojenskú službu a po roku znovu – tento raz už úspešne – sa uchádzal o prijatie na LA. Po jej absolvovaní, aby sa dostal bližšie k matke, ktorá žila stále v Prešove, sa zažiadala slúžiť v Košiciach a stal sa veliteľom čaty u tamojšieho 2. tankového prieskumného práporu.

Autor vo viacerých kapitolách píše o frontovom nasadení P. Malétera, o tom, ako padol do zajatia, aj o jeho partizánskej činnosti v Sedmohradsku na jeseň 1944. Nevedno, čo bolo príčinou vstupu P. Malétera do Maďarskej komunistickej strany (MKS), a to v čase, keď byť komunistom bolo najmenej módne: po katastrofálnom volebnom výsledku MKS vo voľbách v novembri 1945. Uvedením tohto faktu autor len dokazuje, že P. Maléter vôbec nebol karieristom. Aj po vojne zostal dôstojníkom, v roku 1946 ho povýšili na majora, v 1948 bol veliteľom čestnej stráže prezidenta republiky – Zoltána Tildyho. Najvyššiu funkciu dosiahol v rokoch 1950 – 1952, keď bol náčelníkom štábu XI. tankového zboru. V marci 1952 ho odvolali a stal sa šéfom Správy redakcie vojenských predpisov. Od mája 1956 bol na čele vojenských technických výpomocných útvarov.

Kapitoly 6 – 17 (s. 53 – 149) sú venované dňom 23. októbra až 3. novembra. Technické útvary plk. P. Malétera mali ako hlavné kasárne Kilián, a tu sa odohrala jeho životná dráma. Autor podrobne opisuje jednotlivé udalosti, pretože sa stali predmetom rôznych vedomých prekrúcaní, či nedorozumení, počas procesu, ktoré preňho znamenali trest smrti. Prvým uzlovým bodom a zdrojom prvej legendy je deň 25. október 1956, keď plk. P. Maléter bol poverený znovuzískaním kasárne od povstalcov. Autor podrobným opisom udalostí poukázal aj na vznik fámy o jeho prechode „na druhú stranu“, aj na jeho heroizáciu zo strany povstalcov. Nedorozumenie, ktoré vzniklo na ministerstve obrany spôsobilo, že ho zaškatulkovali ako „kontrarevolucionára“, pritom on o tom vtedy ani nevedel. S existujúcimi silami začal robiť poriadok v kasárni Kilián, ale keďže jeho nadriadení ho považovali za nespoľahlivého, nedodali mu posily. Na druhej strane medzi povstalcami začala legendarizácia plk. P. Malétera, pretože v susedstve „Kiliánky“ bolo najväčšie ohnisko povstalcov pri Corvine a všetci okrem bojovníkov boli presvedčení, že plk. P. Maléter bojuje tak úspešne so svojimi vojakmi proti sovietskym tankom, ktoré zasahovali bez podpory pechoty a utrpeli neuveriteľné straty. Plk. P. Maléter odmietol spojenie svojho mena s povstalcami a viackrát telefonoval aj ministrom, aby jeho dištancovanie prečítali v rozhlase.

Ďalším kľúčovým dňom z hľadiska osudu plk. P. Malétera je 28. október. K tomuto dňu sa viaže zvrät v posudzovaní udalostí odohrávajúcich sa od 23. októbra. Autor aj na tomto mieste rukolapnými dôkazmi operuje, keď tvrdí, že plk. P. Maléter bol vždy lojálny voči vláde a do 28. októbra bojoval proti povstalcovi. Preto plk. P. Maléter nikdy nebol populárny medzi povstalcami pri Corvine, a ani preto, lebo ich neustále vyzýval k poslušnosti voči vláde I. Nagya. Preto ani neskôr, 2. novembra, to neboli povstalci, ktorí ho navrhli na ministerský post, ale v mene už novej Maďarskej socialistickej robotníckej strany sám Imre Nagy. (Nie sú ani dôkazy, žeby vtedajší prvý tajomník strany, János Kádár mal nejaké námietky.) Z autorovej fotografie je zrejme aj to, že P. Maléter vždy postupoval v intenciách vlády.

Na ďalších rokovaníach s povstalcami 30. októbra im plk. P. Maléter predstrel svoj názor v šesťbodovom programe, v ktorom hlavnými myšlienkami bolo: uznanie vlády I. Nagya, nepripustenie kapitalistickej reštaurácie (pôdu, továrne nevrátiť), do polovice novembra stiahnuť sovietske vojská z Budapešti, vláda má splniť požiadavky vysokoškolských študentov a povstalcov považovať za bojovníkov za slobodu a pozostalým po obetiach poskytnúť hmotné zabezpečenie. Povstalci pri Corvine nesúhlasili s návrhmi, pretože nechceli zložiť zbrane. Ďalšou dôležitou udalosťou, ktorú mu v procese tiež pripísali „na rovás“, bol útok povstalcov na Námestí republiky na ústredie Maďarskej strany práce 30. októbra 1956, pritom on o tom ani nevedel. (Povstalci zaútočili na stranícku budovu a jeho obrancov po vzdaní sa brutálne lincovali a zmasakrovali. Pred rokom 1989 práve táto tragická epizóda slúžila na poukázanie krvilačnosti „kontrarevolúcie“.) Neskôr v procese aj túto tragédiu pripísali plk. P. Maléterovi. 31. októbra ho vymenovali za zástupcu a 3. novembra (s platnosťou od 2. novembra) za ministra obrany a povýšili na generálmajora.

Posledných 8 kapitol sa venuje pobytu genmjr. P. Malétera v zajatí, vyšetrovaniu, príprave procesu a samotnému priebehu procesu „so skupinou Imre Nagya“, predovšetkým výpovediam, ktoré sa dotýkajú posúdenia jeho činnosti v roku 1956. Samotné svedecké výpovede, konkrétne a autorom menovite citované, boli často rozporuplné, svedkovia často vlastne ani neboli svedkami, pretože sa mohli odvolávať len na to, čo počuli, rozhodujúca však bola preconcepčia politického procesu a načasovanie jeho vyústenia na obdobie, keď medzinárodná verejnosť bola „uspávaná“ a nehrozilo, že ZSSR a nová „robotnícko-roľnícka vláda“ J. Kádára utrpia stratu politickej prestíže. Pozostatky hlavných aktérov udalostí v roku 1956, ktorí boli odsúdení na trest smrti, boli znovu pochované o 33 rokov neskôr, 16. júna 1989.

V roku 1989 predseda Najvyššieho súdu MLR vo svojej právnej a procesnej analýze dokázal, že vyšetrovatelia a orgány prokuratúr a Rada ľudového súdu sa dopúšťali viacerých protiprávných úkonov v dokazovaní a neopodstatnených vykonštruovaní trestných činov. Predseda Najvyššieho súdu konštatoval aj to, že tzv. prechod P. Malétera na stranu povstalcov nemožno ani preto považovať za vzburu proti zákonnej vláde, pretože vždy konal v duchu politiky vlády. Aj vo funkcii námestníka ministra, ako aj ministra obrany plnil úlohy z poverenia vlády, realizujúc jej politiku.

Na záver autor citujúc z práce Györgya Litvána konštatuje, že po revolúcii došlo v kauze I. Nagy a spol. k deformáciám v dvoch smeroch. „Kým poslušní právnicki v roku 1958 kvalifikovali I. Nagya a jeho „kumpánov“ za „kontrarevolucionárov“, v roku 1989 chceli z nich utvoriť komunistov verných systému. Ani jedno tvrdenie neobstojí. Títo ľudia (okrem Zoltána Tildyho) boli takí bývalí komunisti, ktorí pod vplyvom odhalených zločinov stalinizmu sa odvrátili od komunizmu..., a pod vplyvom revolúcie sa stotožnili s demokratickými a národnými snaženiami maďarského ľudu.“ (s. 296).

Práca M. Horvátha, ako podrobná biografia, je významným príspevkom k detailnému objasneniu mnohých udalostí viažucich sa nielen k životu P. Malétera, ale ako je to prirodzené u skvelých biografí, aj o dobe, v ktorej P. Maléter žil. Vzhľadom na to, že na Slovensku okrem niekoľkých hungaristov, prípadne ľudí ovládajúcich maďarčinu, táto kniha zostane pred slovenskou verejnosťou neznámou, bolo by žiaduce, aby si biografiu od M. Horvátha povšimli aj slovenskí vydavatelia kníh a pripravili jej slovenskú mutáciu. Bolo by to o to viac záslužné, že po roku 1989 na Slovensku nevyšla žiadna publikácia venovaná maďarským udalostiam v roku 1956, ktoré sú preto pre slovenskú verejnosť v podstate neznámou veličinou.

ANOTÁCIE

GLOSÝ

HRADSKÝ, J. – HABÁŇ, P.: *ČARO CHLADNÝCH ZBRANÍ – HISTÓRIA, MÝTY A LEGENDY*. Bratislava : Slovart, 2001, 135 s.

Prednádavnom sa na slovenskom knižnom trhu objavila publikácia vydavateľstva Slovart, venovaná chladným zbraniam. Autori v tejto knihe prinášajú zhrňujúce poznatky o pôvode a vývoji chladných zbraní. V siedmich kapitolách sú obsiahnuté informácie o rozličných druhoch sečných, bodných i úderných chladných zbraní.

V prvej kapitole sa čitateľ oboznámi s prvými predmetmi, ktoré naši predkovia druhu *Homo sapiens* používali ako zbraň, ale aj ako nástroje, slúžiace okrem iného i na zaobstarávanie potravy. Konkrétne ide o pästné klíny, oštepky, luky a šípy, kamenné sekery a nože.

Druhá kapitola je venovaná obdobiu ľudskej histórie, keď sa objavili zbrane kovové. Zahŕňa informácie o bronzových dýkach, sekerách a hrotoch oštepov. Obsahuje aj stručné informácie o spôsoboch výroby a spracovania materiálu. Časť kapitoly sa zaoberá špeciálne dýkami, pričom prináša popis najznámejších tvarov, spôsobov použitia, výzdoby i významné nálezy takýchto zbraní. Ďalej tu nájdeme informácie o bronzových mečoch. Autor na tomto mieste vyjadruje názor, že práve v bronzovej dobe sa meč ako zbraň objavuje po prvýkrát. Nezabúda pripomenúť, že meč zohral v období mykénskej kultúry podstatnú úlohu a svoje miesto si našiel aj v epose *Ilias a Odysea*. Škoda len, že sa autori nezmienili aj o bronzových mečoch tzv. liptovského typu, teda o type mečov mladšej doby bronzovej rozšírených na území Slovenska, severného Maďarska a Zakarpatskej Ukrajine.

Tretia a ďalšie nasledujúce kapitoly sú už venované železným zbraniam. Jej názov je *Na bojisko dejín prichádza meč*. Podstatnou ne-

výhodou tejto kapitoly je jej nesúrodosť. Autori v snahe podať čo najviac informácií o nástupe nového kovu, druhoch zbraní, ktoré sa z neho vyrábali a celé to spestriť legendami spojenými, s mečmi s popisom tých najkrajších dochovaných exemplárov, nedokázali vytvoriť prehľadnú štruktúru kapitoly. Kapitola najprv začína prvými objavmi zbraní zo železa v dobe halštatskej, spôsobom ich výroby a charakteristikou výzdoby mečov, ale aj mečíkov, nožov a dýk. Potom v niekoľkých odstavcoch spomína legendárne meče, ako napríklad: *Excalibur bájneho kráľa Artuša*, *Durendall rytiera Rolanda*, *Albion Robina Hooda* či *meč hrdinu rekonquisty el Cida*. Následne sa vracia k rozdeleniu mečov podľa základnej typológie, pričom spomína rímsky *gladius*, franskú *spatha*, germánsky *scramasax* a skýtsky *akinakes*. Pokračuje nožmi, bojovými sekerami, kde nezabúda pripomenúť vikingské sekery s polmesiacovitou čepelou či franské francisky. Ďalšia časť kapitoly sa venuje kopijám a oštepom. Čitateľ dostane základné informácie o macedónskej sarise, rímskom *pillum* a tiež o ostatných dlhých vrhacích a bodných zbraniach raného stredoveku.

Po charakteristike základných druhov chladných zbraní sa čitateľ znovu dostane k podkapitole o mečoch, ktorá však je už ucelenejším celkom. Začína mečmi raného stredoveku, pričom nezabúda na spôsob výroby i techniku damaskovania čepelí či výzdoby. Veľmi zaujímavo pôsobí časť venovaná popisom niektorých známych mečov, akými sú meč sv. Mauríka, ríšsky korunovačný meč či korunovačný meč sv. Václava. Popis je podložený aj nádherným vyobrazením spomínaných zbraní.

Rovnako zaujímavo sú popisované aj pracovné meče. Čitateľ sa tu dozvie ako sa líšili od bežných bojových mečov, či honosných ceremoniálnych zbraní, rovnako je tu aj pár

zaujímavých poznatkov o ľuďoch, používajúcich popravčie meče – katoch. K ucelenosti tematiky autori pripájajú informácie o jedenapolručných mečoch tzv. bastardoch a dvojrúčných mečoch. Pre úplnosť sledujú aj ďalší vývoj tejto zbrane. Dozvieme sa niečo o mečoch landsknechtov katzbalgeroch, škótskych obojrúčných mečoch Claymore a záver je venovaný japonským mečom. Autori majú evidentne dobré znalosti o problematike japonských mečov, pretože čitateľa informujú o rôznych obdobiach, ktorými prechádzal vývoj tejto nádhornej zbrane, o zložitých procedúrach výroby čepelí i úcte, ktorú mečom v Japonsku ich majitelia preukazovali.

Štvrtá kapitola je doplnením predchádzajúcej. Týka sa ďalších stredovekých zbraní: dýky, kopije, piky, palcáty, bojové kladivá, pestrý rad dlhých drevcových zbraní, ako boli halapartne, kosa, patrzány a sudlice.

Piata kapitola je venovaná šabliam európskym i orientálnym. V úvode kapitoly nájdeme základnú charakteristiku tejto zbrane i zmienky o prvých nálezoch šablí z ruských nálezísk. Trochu rozpačito pôsobí zmienka, že ... „Slovania spoznali šablňu od Avarov a Hunov“ (!). Vonkoncom nemožno súhlasiť s autormi v tvrdení, že vojská „starých Maďarov boli organizované v bandériách“, a že ... „v Uhorsku prežili vpád Tatárov, turecké výboje, Anjuovcov, Jagelovcov i Habsburgovcov na tróne, ale vždy si uchovali svoju taktiku boja“. Pritom pramene nám zanechali svedectvo, že sa uhorské vojenstvo prispôbilo západným trendom a v stredoveku tvorili základ jeho vojska ťažkí jazdci. Ako ľahká stepná jazda za Uhorsko bojovali napr. tu usadení Polovci.

Autori však pokračujú v samotnej charakteristike šable ako zbrane a dokazujú, že ich znalosti z tejto oblasti sú naozaj hlboké. Čitateľ sa dozvie o rozdelení šable podľa typu na šamšir, kilidž, saif, talvar a karabelu. Keďže šablňu od konca stredoveku prevzali poľské a tiež uhorské vojská, stala sa súčasťou nielen ich výzbroje, ale aj národného kroja. Od 18. storočia šablňu preberajú i ďalšie európske armády, či už ide o jazdectvo alebo pechotu, kde sa stala pobočnou. Ani túto tematiku autori nenechávajú bez povšimnutia.

Šiesta kapitola oboznamuje čitateľov s ďalšími vývojovými stupňami mečov, charakteristickými pre obdobie od konca 16. storočia až do 18. storočia. Odľahčovaním čepelí, prispôbovaním ochranných prútov zástity a nakoniec aj samotným vývojom vojenského umenia sa z ťažkých a pádných mečov stali kordy, rapire, kordíky a fleurety. Kapitola prináša informácie aj o typoch triedenia významnými historikmi, spôsoboch, akými sa tvarovali zástitné koše a ako sa takéto zbrane pre bohatých majiteľov zdobili. Výsledkom boli zbrane s vysokou úrovňou umeleckého zdobenía, čo dokumentujú nádherné ilustrácie. Autori oboznamujú čitateľa s menami tých najznámejších mečiarskych majstrov a s najuznávanejšími zbrojárskymi dielňami. Kapitulu uzatvárajú také typy sečných a bodných zbraní, ako paloš a schiavona.

Posledná kapitola pridáva popis chladných zbraní, ako sú európske dýky, ázijské dýky, medzi nimi i obávaná zbraň Gurkov – kukri či jávske dirky. Záver patrí tesákom, nožom a bodákom.

Aj napriek niekoľkým drobným faktickým chybám ide o zaujímavú publikáciu, určenú hlavne mladej generácii. Neposkytuje detailnú analýzu vývoja chladných zbraní, a ani ich presnú typológiu, ale autorovým zámerom bolo zrejme to, aby z nej široký okruh čitateľov mohol čerpať základné informácie. Prínosom je, že sa autor neobmedzil len na Európu, resp. Orient. Celkovo je v publikácii viac ako 150 detailných farebných ilustrácií, ktoré zvyšujú jej hodnotu. Dopĺňa ju bohatý zoznam literatúry umožňujúci, v prípade záujmu, prehĺbiť čitateľove znalosti z vojenských dejín.

J. Šimko

LÁŠEK, P. – VANĚK, J.: *OBRNĚNÁ DREŽÍNA TATRA T 18.* Praha : Corona, 2003, 87 s.

Takmer každý vynález na svete sa, skôr či neskôr, využije alebo zneužije na vojenské účely. Nie inak tomu bolo i v prípade železníc a koľajových vozidiel. Už v druhej polovici 19. storočia sa začínajú objavovať vo vo-

jenských konfliktoch a vojnách i prvé, vtedy ešte parné obrnené vlaky. Bol to nový a moderný bojový prostriedok, ktorý vynikal predovšetkým veľkou palebnou silou a mobilitou. Najväčšiu slávu zaznamenali obrnené vlaky v rokoch prvej a druhej svetovej vojny. Napriek ohrozenému poľu pôsobnosti, limitovanom železničnými traťami, prežil tento bojový prostriedok v niektorých krajinách až do súčasnosti.

Ozbrojené sily Československej republiky po svojom vzniku v roku 1918 sa museli sústrediť na obsadenie celého územia štátu. Tvrdé boje sa rozohreli hlavne na Slovensku a Podkarpatskej Rusi, kde sa čs. vojská stretli s Maďarmi, ktorí sa nechceli tohto územia vzdáť. V uvedených bojoch boli využité aj všetky dostupné obrnené koľajové vozidlá, ktoré zdedilo Československo po bývalej rakúsko-uhorskej armáde. Postupne sa tieto prostriedky dopĺňovali improvizáciami a neskôr i novovýrobou zo Škodových závodov. Skúsenosti z bojov, bojových operácií v prvej svetovej vojne, ako aj z činnosti čs. legionárskych jednotiek na Transibírskej magistrále, sa odrazili i v organizácii, personálnom a materiálnom vybavení jednotky obrnených vlakov, ktorá bola od roku 1923 trvalo dislokovaná v Miloviciach pri prápore útočnej vozby. Šesticca parných obrnených vlakov, z ktorých jeden bol cvičný, mala od roku 1925 ustálenú podobu a organizáciu. Tá sa až do rozbitia republiky nezmenila. Jediným novým vozidlom sa v roku 1927 stala motorová obrnená drezina Tatra T 18, vyzbrojená dvojicou ťažkých guľometov vz. 24.

Toto koľajové vozidlo však vzniklo na požiadavku poľského ministerstva vojenských vecí. Poľsko, rovnako ako Československo, bolo po prvej svetovej vojne novým štátom, ktorý musel o svoju existenciu bojovať v poľsko-ukrajinskej vojne v rokoch 1918 – 1919, následne v poľsko-sovietskej vojne v rokoch 1919 – 1920 a taktiež zakročiť i proti viacerým povstaniam v Sliezske. Počas týchto bojov boli vo veľkej miere využívané obrnené vlaky zdedené alebo ukořistené z nemeckej, rakúsko-uhorskej a ruskej, resp. sovietskej armády, ktoré boli samozrejme dopĺňované aj improvizovane

opancierovanými lokomotívami a vagónmi. Počas bojov na východe štátu sa prejavila potreba doplniť obrnené vlaky ľahkými koľajovými vozidlami, ktoré by slúžili na prieskum trate a bojovej situácie, ako aj na udržiavanie spojenia a ochranu tylu. Poliáci sa rozhodli, že najlepšie takéto požiadavky spĺňa opancierovaná a vyzbrojená drezina. Každá súprava obrneného vlaku mala byť vybavená dvojicou takýchto drezín. Keďže v domácich podmienkach sa im nepodarilo nájsť riešenie výroby takéhoto prostriedku, boli nútení sa obrátiť do zahraničia. Varšavské zastúpenie firmy Tatra sa zoznámilo s problémami, ktoré sprevádzali vznik obrnenej dreziny v Poľsku, a preto už v predstihu zadalo konštrukciu tohto prostriedku materskému podniku v Kopřivnici. Zároveň ponúkli túto konštrukciu pod označením T 18 aj poľským záujemcom. Ten po pripomenovaní pôvodného projektu si objednal v septembri 1925 šesť kusov obrnených drezín, ktoré mali byť dodané do konca augusta 1926. Pôvodným vzorom tejto konštrukcie bol nákladný motorový vozík T 14. V rámci jeho technickej úpravy bola urobená pancierová nadstavba s výzbrojou. Dreziny boli vyrobené podľa plánu, ktorý však ohrozila dodávka nekvalitných pancierových plechov z Vítkovických železiarní, ktoré sa museli urýchlene vymeniť. Odovzdanie výrobkov sa uskutočnilo v požadovanom termíne a v novembri 1926 boli dreziny zaradené do svojej domovskej jednotky – školnej divízie obrnených vlakov v Jablonnom pri Varšave. Predbežne bola objednaná aj ďalšia séria týchto vozidiel, ale vzhľadom na negatívne hodnotenia už prevádzkovaných kusov (malá pohyblivosť vozidla spôsobená slabým motorom) poľská strana od objednávky odstúpila. Keďže problémy s obstaraním obrnenej dreziny doma, či v zahraničí, pretrvávali naďalej, Poliáci sa rozhodli nakúpiť deväť podvozkov T 18 bez pancierovej nadstavby, ktorú by si plánovali dohotoviť sami. Výroba i dodávka objednaných podvozkov bola uskutočnená do konca roku 1927.

V rovnakom čase aj čs. ministerstvo národnej obrany hľadalo vhodnú koncepciu pre železničnú obrnenú vozbu. Systematicky

sústred'ovalo poznatky o jej využití v bojových stretnutiach doma i v zahraničí. Rovnako sa zaujímalo i o nové typy koľajových vozidiel určených na bojovú činnosť. Jeho pozornosti neušla ani obrnená drezina T 18 vyrábaná firmou Tatra pre Poľsko. MNO sa rozhodlo zakúpiť jeden kus tohto vozidla na účely skúšky spôsobilosti prostriedku pre čs. armádu. Drezina bola vyrobená a prevzatá vojenskou správou v roku 1927. Ani jediná obrnená drezina T 18 v čs. armáde nespĺňala, vzhľadom na slabý motor, požiadavky kladené na takýto prostriedok. Vojenské orgány sa preto rozhodli riešiť problém prieskumných prostriedkov obrnených vlakov v prípade vojny formou improvizovaných prostriedkov na základe bežne používaných drezín.

Táto drezina sa v ďalších rokoch vždy, spolu s niektorým z obrnených vlakov, zúčastňovala záverečných cvičení čs. armády. V roku 1930 utrpela nehodu pri zrážke s obrneným vlakom a znova v roku 1938, kedy v dobe mobilizácie a po nej pôsobila na Slovensku, kde sa v stanici Zvolen zrazila s lokomotívou. Potom bola dopravená do Milovic, kde ju prevzal Wehrmacht. Ten využíval drezinu pravdepodobne do roku 1942. Najprv spolupôsobila od roku 1940 s obrneným vlakom PZ 7 v obsadenom Poľsku a potom s PZ 1 počas ťaženia proti ZSSR asi až do roku 1942, keď v dôsledku nemožnosti jej uplatnenia na širšom rozchode sovietskych tratí sa previedla do zálohy v Miloviciach. Tu sa dočkala oslobodenia a opätovného zaradenia do čs. armády, pravdepodobne však už aktívne neslúžila.

Poľské dreziny sa zúčastnili septembrovej kampane v roku 1939, keď preukázateľne bola jedna z nich zničená. Osud zostávajúcich piatich exemplárov je neznámy.

Na záver možno dodať, že konštrukcia dreziny so slabým motorom a bez ťažšej výzbroje bola oproti obdobným koľajovým motorovým vozidlám z prvej svetovej vojny krokom späť. Chybným bol už predpoklad konštruktérov, že plnohodnotné obrnené koľajové vozidlo možno postaviť na základe motorového vozíka T 14, čo nedávalo možnosti ďalšieho zlepšovania jeho motorických schopností, pancierovej ochrany a výzbroje. Napriek tomu tento ojedinelý typ malého koľajového bo-

jového prostriedku aktívne pôsobil takmer dvadsať rokov v zostave troch armád.

Kniha formátu A4 s tvrdou väzbou je vytlačená na kriedovom papieri. Obsahuje dostatok kvalitných čiernobielych fotografií, konštrukčných údajov, nákresov a farebných kamufláží. Reprezentatívna publikácia zaujme nielen ľudí venujúci sa histórii železníc, ale aj záujemcov o dejiny československej vojenskej techniky.

Z. Katreba

UTAJENÉ PEVNOSTI. ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNĚNÍ Z LET 1936 – 1938 NA JIŽNÍ MORAVĚ. Malý průvodce. Kol. aut. Edice Fortifikace, sv. 18. Brno : Spolek přátel čs. opevnění, 2003, 163 s.

Od začiatku posledného decénia 20. storočia vyšiel vo viacerých knižných nakladateľstvách a vydavateľstvách v Českej republike celý rad odborných knižných publikácií, ktoré sa venujú či už všeobecnej, alebo čiastočnej problematike budovania československého stáleho opevnenia v rokoch 1935 – 1938. Napriek tomu, že v nich o ňom nájdeme celý rad detailných informácií, zásadnejšia knižná publikácia o jeho súvislej línii na južnej Morave doposiaľ chýbala. Uvedená skutočnosť sa stala výzvou pre autorský kolektív pod vedením Martina Ráboňa, ktorého výsledným produktom je anotovaná publikácia.

Už pri prvom zbežnom listovaní v nej, môže i nezainteresovaný čitateľ konštatovať, že jej autorom (v spolupráci a s využitím poznatkov *Klubu historického vojenství Brno*) sa podarilo zmapovať a spracovať nielen ucelebnú históriu opevňovacích stavieb z rokov 1936 – 1938 a prípravu na obranu republiky v roku 1938, ale aj ďalšie osudy pevností za nacistickej okupácie a počas rokov 1945 – 2001 v oblasti bývalého III. zboru čs. armády s veliteľstvom v Brne. Konkrétnejšie sa v publikácii rozoberá výstavba hlavného obranného postavenia južne od čiary (uvedená zo západu na východ) Jemnice – Vranov nad Dyjí – Znojmo – Hrušovany nad Jevišovkou – Mikulov – Břeclav, ktorú na určených úse-

koch severne od nej dopĺňala, resp. mala dopĺňať, línia druhého obranného postavenia.

Prvá časť publikácie [s. 4-10] je zameraná na stručnú charakteristiku oblasti južnej Moravy a jej obrany v bezprostrednom ohrození nacistickým Nemeckom roku 1938 (autor Pavel Šrámek) a taktiež opevnenia v oblasti III. zboru v opevňovacích programoch (Martin Ráboň). Napríklad sa tu uvádza, že do konca osudného septembra 1938 bolo v priestore III. zboru postavených celkom 178 bojových ľahkých objektov vz. 36 a 879 bojových ľahkých objektov vz. 37 (z toho 774 na hlavnom obrannom postavení a 105 na druhom obrannom postavení). Martin Ráboň ďalej tiež konštatuje, že výstavba ľahkého opevnenia na hlavnom obrannom postavení bola úplne dokončená, čím sa táto oblasť celkom jednoznačne zaraďuje k najrozsiahlejším dokončeným stavebným úsekom ľahkého opevnenia v rámci línie československého stálego opevnenia vôbec. Z ťažkého opevnenia sa podarilo vybetónovať 6 objektov z plánovaných 41 pechotných zrubov pozdĺž rieky Dyje (úsek Morava – Juh v pôsobnosti ženíjného skupinového veliteľstva XI). Okrem toho do celkového počtu pevnostných stavieb v oblasti III. zboru patrili 2 cvičné ľahké objekty vz. 36 a 3 cvičné ľahké objekty vz. 37 vo výcvikovom priestore Dědice pri Vyškove a taktiež 4 cvičné objekty ťažkého opevnenia zvláštnej konštrukcie vo výcvikovom tábore ROP v Zároviciach pri Plumlove. Textovú časť dopĺňajú aj dve prehľadné mapové zobrazenia s vysvetlivkami – *Stav opevnenia ČSR v septembri 1938* a *Organizácia výstavby opevnenia v priestore III. zboru (stav v septembri 1938)*.

Nasledujúca časť, z pera Tomáša Svobodu, zasa čitateľovi podrobne približuje organizáciu budovania, charakteristiku a typológiu ľahkého opevnenia vzor 36 a vzor 37 (LO vz. 36, LO vz. 37) na južnej Morave, ako aj realizáciu štyroch typov špeciálnych stavieb súvisiacich s ľahkým opevnením, tzv. chát či stanovišť strážnych oddielov a osádok ľahkého opevnenia [s. 10-39]. Obohacuje ju aj celý rad tabuľkových, technickografických schém a fotografických príloh (prevažne unikátnych dobových fotografií). Tabuľky č. 1 –

6 obsahujú podrobné údaje o úsekoch LO vz. 36 v oblasti III. zboru ľahkého opevnenia, o ich taktickotechnických dátach, ďalej prehľad zadaných úsekov LO vz. 37 v III. zbere, zoznam chát pre osádky LO v III. zbere – konečný stav a i. Z technickografických príloh možno uviesť *prierez objektmi LO vz. 36 C a LO vz. 37 A-180Z s vnútorným zariadením, nákresy typológie LO vz. 36 a vz. 37* či *nákresy početných stavov posádok jednotlivých typov ľahkých objektov*.

V tretej časti publikácie sa trojica autorov, Tomáš Fic, Petr Koláček a Tomáš Svoboda, sústredila na zdokumentovanie a prehľadný popis všetkých úsekov ľahkého opevnenia vz. 37 v oblasti III. zboru [s. 40-78]. Popri podrobnej vojenskogeografickej charakteristike jednotlivých úsekov spolu so sprievodnými grafickými mapovými zobrazeniami tu čitateľ o nich nájde aj také údaje, ako číslo a názov úseku, dátum zadania stavebných (opevňovacích) prác, počet zadaných a vybetónovaných objektov, názov firmy, ktorá stavbu realizovala, meno príslušníka vojenského stavebno-ubytovacieho dozoru a ich súčasný stav. To všetko dopĺňa i bohatá fotodokumentácia jednotlivých zachovaných fortifikačných objektov a grafické nákresy (v pohľade, reze i pôdoryse) štyroch rôznych atypických typov LO vz. 37 (A-160X, A-160Z, A-160N, D1N a D2N).

V ďalšej časti sa Martin Ráboň venuje pôsobeniu ženíjného skupinového veliteľstva XI v Hrušovanoch nad Jevišovkou a budovaniu ťažkého opevnenia [s. 79-97]. Konkrétne rozoberá poslanie ŽSV XI od začiatku činnosti 31. 3. 1938 do augusta 1938, so zreteľom na realizáciu a plánovanie stavebných prác ťažkého opevnenia (TO) na južnej Morave. Autor zároveň k textovej časti zaradil tabuľky č. 7 – 9, obsahujúce nielen hlavné údaje o *konečnej podobe prvého a posledného variantu TO v úseku Morava – Juh*, ale aj o *podúsekoch TO v oblasti III. zboru*. Jej súčasťou sú aj technické nákresy štyroch zo šiestich pechotných zrubov (MJ – S3, – S4, – S16, – S29), ktoré boli do 17. septembra 1938 vybetónované a napokon bohatá fotodokumentácia dobových nemeckých pohľadníc z jesene 1938 a jari 1939. Piata časť, ktorú autorsky

spracovali Jiří Špinar a Pavel Šrámek, zachytáva opevnenie a obranu v oblasti III. zboru očami pamätníkov [s. 98-114]. Zo zachovaných prameňov do tejto publikácie napríklad zaradili spomienky bývalého príslušníka Stráže obrany štátu Bohumila Irovského, desiatnika 10. pešieho pluku v Brne Aloisa Dítěte, vojaka Václava Anděla z Liberca, či z dobových nacistických novín *Zneimer Wochenblatt*, 27. 10. 1938, č. 84 preklad článku o návšteve ríšskeho kancelára Adolfa Hitlera na južnej Morave, kde sa zastavil aj pri jednom z pechotných zrubov v Šatove.

Problematiku rekonštrukcie a sfunkčnenia opevnenia na južnej Morave po druhej svetovej vojne [s. 115-124] opisuje v nasledujúcej časti publikácie Martin Ráboň. Svoju pozornosť hlavne upriamil na charakteristiku plánovaných a realizovaných stavebných prác a rekonštrukčných modernizačných úprav pechotných zrubov (vrátane úprav strielní, osadenia pancierových zvonov, inštalovania elektrocentrál, filtroventilácie i novej výzbroje – 85 mm pevnostných kanónov vz. 44/59) pri Šatove, Hevlíne a Mikulove v priebehu rokov 1947 – 1960.

Martin Ráboň a Jiří Špinar v ďalšej časti práce uvádzajú všetky múzea a verejnosti prístupné objekty čs. opevnenia v oblasti bývalého III. zboru [s. 125-133]. Ide o *Areál čs. opevnění Vranov nad Dyjí, Památník čs. opevnění – Na hrázi, Československé opevnění 1938 ve Slupi u Znojma, Minimuzeum československého opevnění 1935 – 1938, U starého lomu a Muzeum v přírodě Břeclav – Pohansko*. Údaje o nich obsahujú popri stručnej charakteristike aj meno prevádzkovateľa, kontakt (meno, telefón, e-mail), internetovú stránku s ďalšími informáciami, situovanie jednotlivých pevnostných objektov, prevádzkovú dobu a prístupové trasy.

Publikáciu uzatvára prílohou časť [s. 134-162], v ktorej čitateľ nájde biografické medailóny divízných generálov Antonína Hasala a Sergeja Ingra, plukovníka ženijného vojska Josefa Petříka, stručnú charakteristiku Výcvikového tábora jednotiek ROP v Žároviaciach pri Plumlove, v tabuľkách č. 10 – 12 zasa podrobné informácie o piatich podúsekoch TO (1./XI Šatov, 2./XI. Hevlín, 3./XI.

Mikulov, 4./XI. Dolná Morava a 5./XI. Horná Dyje) ženijného skupinového veliteľstva XI, ďalej taktickotechnické dáta zbraní čs. pôvodu v pevnostných objektoch v III. zbere do roku 1938 a po roku 1945 (tab. č. 13), organizáciu výstavby protipechotných i protitankových prekážok v oblasti III. zboru v roku 1938 (tab. č. 14) či zoznam použitých prameňov a literatúry.

M. Čaplovič

PETRÍK, J. – OLEJKO, A.: *KARPACKIE NEBO 1939*. Debica : Biuro Usług Komputerowych Stanisław Smaga, 2001, 112 s.

Rok 1939 predstavoval pre rodiaču sa brannú moc slovenského štátu prelomové obdobie, počas ktorého, okrem realizácie reorganizačných zmien, sa musela zúčastniť i dvoch vojnových konfliktov. Prvý sa začal krátko po konštituovaní nového štátu v marci 1939 a mladá slovenská armáda musela počas neho brániť územie východného Slovenska pred maďarskou agresiou. O šesť mesiacov neskôr, v septembri 1939, sa už slovenská armáda spolupodieľala na agresii Nemecka proti Poľsku. Pri obidvoch operačných nasadeniach slovenskej armády hralo nezanedbateľnú úlohu pomerne malé, ale zato aktívne slovenské letectvo. Dvaja autori, jeden zo Slovenska a druhý z Poľska, sa rozhodli opísať činnosť slovenského, maďarského a poľského letectva v slovenskom priestore v roku 1939. Sympatická na spolupráci dvoch zahraničných autorov (je len na škodu veci, že nebol prizvaný autor aj z Maďarska) pri tvorbe takejto publikácie je vzájomná konfrontácia faktov umožňujúca predísť subjektívnemu hodnoteniu udalostí. Tým sa dosahuje objektívnejší pohľad na historické skutočnosti, ktorý tu v minulosti výrazne chýbal. K vyššie uvedenému samozrejme treba dodať, že táto publikácia vznikla doplnením a spojením obsahu dvoch, resp. troch, predtým už publikovaných kníh (PETRÍK, J.: *Malá vojna – marec 1939*. Spišská Nová Ves : Nové Spišské hlasy, 1998; PETRÍK, J.: *Spišská tragédia*. Martin : Matica slovenská,

1999; OLEJKO, A.: *Tropami zestrzelonych. Dębica* : Biuro Usług Komputerowych Stanisław Smaga, 2001).

Vlastná publikácia nemá úvod a nie je ani presne rozdelená kapitolami. Jednotlivé časti na seba voľne nadväzujú a nie su pri nich uvedení autori. Výrazne chýba obsah knihy, mený a miestny register, výhodou sú čiernobiele fotografie priamo v texte. V prvých štrnástich častiach sa autor (pravdepodobne len Ján Petrik) venuje zrodu slovenského vojenského letectva a jeho účasti v „Malej vojne“ proti maďarskej agresii v dňoch 23. – 26. marca 1939. Napriek tomu, že väčšina obsahu týchto častí už bola publikovaná, prínosné je, že rozširujú pohľad z druhej, teda maďarskej, strany. Napr. približujú zloženie maďarského letectva v marci 1939, pohľad maďarských pilotov na letecké boje z 24. marca 1939 alebo priebeh bombardovania letiska Spišská Nová Ves deviatimi bombardérmi Ju 86 K-2 v podvečer o 16.45 toho istého dňa. Mnohé súvislosti sa nám javia v inom svetle ako doteraz, predovšetkým pripravenosť maďarského letectva na vojnový konflikt, jeho nasadenie i straty. Nie je tu opomenutý ani ojedinelý nálet pozorovacieho lietadla Š-328 na „maďarské“ (od novembra 1938) mesto Užhorod o 11.45 hod. 24. marca 1939, keď nepresne a neškodne bombardovalo most cez rieku Uh či odvetné nálety dvoch lietadiel toho istého typu na most pri Rimavskej Sobote a letisko v Miškovci.

Ďalších deväť častí knihy (pravdepodobne iba z pera Andrzeja Olejka) sa sústreďuje na problematiku nasadenia slovenského, poľského a čiastočne i nemeckého letectva v nemeckej agresii proti Poľsku v septembri 1939 na prihraničnom poľskom a slovenskom území. Na začiatku sa venuje pozornosť organizácii a dislokácii slovenského letectva. Nájdeme tu informácie aj o úlete štyroch slovenských lietadiel z Piešťan do Poľska zo 7. júna 1939 (lietadla neboli do začiatku vojny na Slovensko vrátené a zrejme boli zničené pri nemeckých náletoch na letisko Dęblin). Ďalšia časť sa v krátkosti zaoberá operačnou činnosťou slovenskej armády v poľskom ťažení na začiatku septembra 1939. Nasleduje porovnanie proti sebe stojacích letec-

kých síl – poľských (k dispozícii mala armáda „Karpaty“ len 9 prieskumných a bombardovacích PZL-23 B „Karaš“, 7 pozorovacích R-XIII D „Lublin“ a 3 spojovacie RWD-8) a slovenských spolu s nemeckými (pred vojnou bola na slovenskom území umiestnená len jedna pozorovacia letka, ktorá svojou činnosťou podporovala nemecký XXII. tankový zbor). Pre slovenského čitateľa budú určite veľmi prítlačlivé dve časti, ktoré venujú svoju pozornosť činnosti poľskej 31. prieskumnej a 56. pozorovacej letke. Prvá letka uskutočnila nad slovenským územím pravdepodobne len 6 prieskumných letov (bombardovanie bolo na tomto území zakázané), a pritom jeden stroj zostrelila vlastná – poľská protiletadlová obrana. Aktívnejšia bola druhá letka, ktorej posádky jednotlivých lietadiel okrem pozorovania aj iniciatívne ostrelovali pozemné ciele na Slovensku (presúvajúce sa vojenské kolóny i osamotené vozidlá). Jedno lietadlo bolo ťažko poškodené protiletadlovou paľbou (pilot bol zranený) a jeden R-XIII D „Lublin“ bol zostrelený 6. septembra 1939 slovenským trojčlenným rojom lietadiel B-534. Zaujímavosťou je, že pilota kpr. pil. M. Piaseckiego a pozorovateľa por. obs. E. Poradu síce až po desiatich dňoch pochovali na cintoríne v Prešove, ale meno pozorovateľa sa na hrobe objavilo v roku 1998 a pilota až v roku 2000, keď sa podarilo zaplniť biele miesto histórie a objasniť osud posádky registrovanej od septembra 1939 ako nezvestná. Po 8. septembri 1939 prestali obidve letky nad územím Slovenska pôsobiť. Posledné časti sa zameriavajú na činnosť slovenských stíhačov v septembrovej kampani. Bokom nezostala ani aktivita nemeckej Luftwaffe zo slovenských letísk Spišská Nová Ves, Žilina, Vinné pri Michalovciach a Kežmarok, ktorá začala sem svoje strmhlavé i stredné bombardéry a stíhačky premiestňovať od 5. septembra 1939. Za nepravdepodobný (trosky lietadla sa nenašli) sa považuje zostrel poľského spojovacieho lietadla RWD-8, ktorý mal dosiahnuť čtk. V. Grúň 26. septembra 1939. Málo známou skutočnosťou je fakt, že ako vojnovú korisť získala Slovenská republika od Nemcov 10 vetroňov „Wrona-bis“, ktoré predtým

slúžili v poľskom vojenskom centre bezmotorového lietania v Ustianowej. Podľa autorov bojové nasadenie slovenského letectva vo vojne proti Poľsku preukázalo nutnosť jeho ďalšej reorganizácie.

Na konci publikácie je zoznam použitej literatúry. Osobitne ako príloha na kriedovom papieri sú ďalšie pomerne kvalitné dobové fotografie a farebné kamufláže slovenských, maďarských a poľských lietadiel. Anotovaná publikácia predstavuje pomerne kvalitný príspevok k menej známym dejinám slovenského letectva.

Z. Katreba

ŠUMICHRAST, P. – HOCHMUTH, V. – ANĎAL, J.: *MESSERSCHMITT BF 109 G-6 SLOVENSKÝCH VZDUŠNÝCH ZBRANÍ 1944*. In: HT model špeciál, 2001, č. 902, s. 1-35;

MESSERSCHMITT BF 109 F, G-2 A G-4 SLOVENSKÝCH PILOTOV 1942 – 1943. In: HT model špeciál, [2002], č. 903, s. 1-35.

V krátkom rozpätí dvoch rokov vyšli na Slovensku dve zvláštne monotematické čísla časopisu HT model magazín, o stíhacích lietadlách, na ktorých lietal a bojovali piloti slovenských Vzdušných zbraní v rokoch vojny.

Prvé „špeciálne“ číslo časopisu je zamerané na typ Messerschmitt Bf-109 G-6, ktorý bol vo výzbroji slovenských letcov v roku 1944. Dodaných 14 kusov týchto lietadiel predstavovalo najmodernejšiu výzbroj tejto kategórie na Slovensku. Boli pridelené letke 13, ktorá bola pohotovostnou letkou Vzdušných zbraní s úlohou brániť vzdušný priestor Slovenska pred náletmi spojeneckých lietadiel. Do osudného 26. júna 1944 slovenskí letci vzlietli niekoľkokrát zo svojej základne v Piešťanoch proti ohláseným americkým bombardovacím zväzom, ale do boja nezasiahli. V tento deň vzlietlo o 8.40 h. osem lietadiel letky 13 pod vedením npor. let. Juraja Puškára a zaútočilo na americký bombardovací zväz v blízkosti Bratislavy. Vzhľadom na prevahu amerických stíhačiek

bol súboj dopredu rozhodnutý a na domovskej základni pristálo iba jedno nepoškodené slovenské lietadlo, traja slovenskí stíhači boli zostrelení a ich lietadlá zničené a zo štyroch poškodených lietadiel sa neskôr podarilo do letuschopného stavu uviesť iba jedno. Americká strana stratila v boji jeden bombardér B-24 Liberátor a jeden B-17 Flying Fortress mala poškodený. Zo zostávajúcich ôsmich lietadiel bol v tretej dekáde augusta 1944 zostavený a do poľa ku skupine Vzdušných zbraní Východoslovenskej armády odoslaný štvorčlenný roj, z ktorých zostali na konci augusta bojaskopné len dve, a tie preleteli 31. augusta 1944 spolu s ďalšími lietadlami skupiny na sovietsku stranu. Už o šesť dní sa tieto dva Messerschmitty vrátili na Slovensko ako výpomoc Kombinovanej letky na letisku Tri Duby. Počas služby v povstaleckom letectve boli na tomto type zostrelené tri nemecké lietadlá (2x Fw 189 a 1x Ju 88). Osud jedného Bf 109 G-6 sa naplnil pri bombardovaní povstaleckej základne a druhé lietadlo bolo zostrelené 25. októbra 1944 pri pokuse o prelet na sovietsku stranu v kabíne s rtn. let. Augustínom Kubovičom. Takto sa zavŕšili pestré osudy jedného z najvýkonnejších lietadiel slovenských Vzdušných zbraní.

Publikácia je doplnená takticko-technickými dátami uvedeného typu, osudmi jednotlivých strojov v slovenskom letectve, použitými prameňmi a literatúrou, ako aj odkazmi na internetové stránky, niektorými dokumentmi i s prekladom, dobovými fotografiami, detailnými farebnými fotografiami v súčasnosti existujúceho exempláru lietadla a niektorých častí jemu príbuzných verzií G-4 a G-2, schémami kamufláže, výkresmi, farebnými bokorysmi a pôdorysmi vybraných lietadiel slúžiacich v slovenskom i povstaleckom letectve.

Druhé zvláštne číslo časopisu je taktiež zamerané na typ Messerschmitt Bf 109 verzií F, G-2 a G-4, ktoré slúžili pilotom slovenskej stíhacej letky 13 na východnom fronte. I. frontová garnitúra tejto letky tu pôsobila od 4. novembra 1942 v rámci nemeckej II. stíhacej skupiny 52. stíhacej eskadry. Spočiatku disponovali slovenskí letci vlast-

nými lietadlami Messerschmitt Bf 109 verzie E, ktoré však zastarávali, a preto mala byť jednotka na fronte prezborená na verziu F, čo sa aj uskutočňovalo od druhej dekády decembra 1942. Avšak vo výzbroji slovenských letcov zostala iba krátky čas do 5. marca 1943, keď boli odovzdané posledné lietadlá tejto verzie. P. Šumichrast uvádza, že podľa písomných materiálov piloti letky 13 používali minimálne šesťnásť rôznych lietadiel verzie F a tri z nich boli nenávratne stratené (v jednom z nich zahynul rtk. Jozef Drlička). Ešte skôr, ako sa objavila u slovenskej jednotky verzia F, dostala stíhacia letka 13 k dispozícii v novembri 1942 na letisku Majkop prvé lietadlo Bf 109 verzie G. Potom sa môžeme od novembra 1942 do marca 1943 v hláseniach slovenských letcov stretnúť s tým, že paralelne používali stíhacie lietadlá verzií E, F a G. Po marci 1943 zostali vo výzbroji iba lietadlá verzií G-2 a G-4, na ktorých dosiahla 1. i 2. frontová garnitúra (7. 7. 1943 – 25. 10. 1943) najväčší počet víťazstiev z celkových 215. Podľa dochovaných dokumentov používali slovenskí piloti najmenej 38 lietadiel verzií G-2 a G-4. Posledné lietadlá Bf 109 verzie G-4 boli, ako aj všetok ostatný letecký materiál, odovzdané dňa 29. októbra 1943 na letisku Bagerovo chorvátskej 15. Kroat./JG 52, čím sa uzavrelo používanie vyššie uvedených verzií slovenským letectvom.

Aj v tejto publikácii sú, rovnako ako v prvej, zaradené viaceré prílohy – takticko-technické dáta uvedených verzií tohto typu, zoznam výrobných čísel lietadiel Bf 109 F a G zaradených do výzbroje 13./JG 52, ako aj prehľad poškodených a zničených lietadiel týchto verzií počas služby v slovenskej jednotke, použité pramene a literatúra, ako aj odkazy na internetové stránky, dobové fotografie, detailné farebné fotografie v súčasnosti existujúcich exemplárov lietadiel verzií F-4, F-4/Trop, G-2, G-4, schémy kamufláže, výkresy a samozrejme farebné bokorysy a pôdorysy vybraných lietadiel slúžiacich v slovenskej letke 13.

Obidve publikácie napriek tomu, že sú primárne určené modelárom, by nemali chýbať v knižnici každého záujemcu o históriu slo-

venského letectva. Vysoká profesionálna úroveň obidvoch „špeciálov“, dobré spracovanie textu (menšie nepresnosti sa vyskytli z dôvodu samotnej rozporuplnosti citovaných dokumentov), ako aj kvalitné a čisté, nielen súčasné, ale i dobové fotografie, precízna tlač na kriedovom papieri, sú dôkazom, že i na Slovensku sa môžeme dočkať vysokej úrovne tejto špecifickej literatúry, doneďava dostupnej iba z krajín na západ od našich hraníc.

Z. Katreba

VOJEVŮDCI TŘETÍ ŘÍŠE. Praha : Svojtka @ Co, 2001, 272 s.

V krátkom časovom slede ide už o druhú knihu s rovnakou tematikou, a podobne ako to bolo v prvom prípade, aj teraz sa o jej spracovanie postarali britskí producenti. Je to kniha o vojenskej elite nemeckých branných síl v čase druhej svetovej vojny, čo iba potvrdzuje ich veľkú reputáciu a vysoký kredit medzi vojenskými predstaviteľmi ostatných zúčastnených armád. Na rozdiel od publikácie *Hitlerovi generálove*, ktorej editorom bol Corelli Barnett, je to však práca, ktorej chýba prísne vedecký prístup, za to ju možno označiť za typickú ukážku komerčnej historiografie, čoho dôkazom je koniec-koncov i klasická komerčná väzba „paperback“.

Štrukturálne je tento malý knižný experiment skoncipovaný veľmi originálne. Keďže počas druhej svetovej vojny vyšli z radov dôstojníkov nemeckej armády viacerí kvalitní velitelia, bolo nutné pristúpiť k nekompromisnej selekcii, pričom bol zvolený zaujímavý spôsob kombinácie. Kniha sa síce usiluje obsiahnuť všetky bojiská, no opomína klasické hodnotiace parametre, ktoré sa napr. stali základným merítkom nielen už spomínanej Barnettovej publikácie, ale i ďalších podobných prác – zastúpenie všetkých druhov ozbrojených zložiek tretej ríše a istý stupeň „veliteľskej legendárnosti“, ktorý do skupiny „vyvolených“ priberal len tých najznámejších. Výber veliteľov v tejto pub-

likácii možno považovať, až na zaradenie niektorých „nováčikov“, za viac-menej klasický, až stereotypný. Ich mená sa viažu k tým bojiskám, na ktorých najviac zažiarila ich „Áresova“ hviezda; aspoň podľa mienky autorov, resp. autora, ktorých mená, alebo meno, vôbec nepoznáme, čo je prinajmenšom záhadné. Jednotlivé bojiská – západný front, východný front, severná Afrika, Stredomorie a Taliansko – sú analyzované samostatne a postupne, jeden za druhým, podobne postupne, ako je analyzované i pôsobenie nemeckej generality v ich konkrétnych operačných pásmach.

Západný front reprezentujú generáli poľní maršali Paul Ewald von Kleist a Karl Gerd von Rundstedt, generálplukovník Heinz Guderian a oberstgruppenführer a generálplukovník Waffen-SS Joseph „Sepp“ Dietrich. Severnú Afriku predstavujú generáli poľní maršali Erwin Rommel s Albertom Kesselringom a generálplukovníci Hans-Jürgen von Arnim s Carl-Heinrichom von Vietinghoffom. Východný front zosobňujú generáli poľní maršali Hans-Günther von Kluge, Fedor von Bock, Wilhelm Ritter von Leeb, Erich von Manstein, Ferdinand Schörner a Walter Model, ďalej generálplukovníci Georg-Hans Reinhardt s Erichom Hoepnerom a nakoniec generál pechoty Otto Wöhler. Samostatné zastúpenie má hlavný veliteľský stan Führera, ktorí uzatvárajú galériu postáv. Ten reprezentujú generál poľný maršal Wilhelm Keitel a generálplukovníci Alfred Jodl, Franz Halder a Kurt Zeitzler – prví dvaja s úrovne vrchného veliteľstva nemeckých branných síl, druhí dvaja z úrovne vrchného veliteľstva nemeckých pozemných vojsk.

Z objektívneho hľadiska možno očakávať výhrady k obsadeniu „hlavných aktérov“ napriek ich zaujímavým konštelácii. Je celkom pochopiteľné i oprávnené, že najpočetnejšie zastúpenie v publikácii má veliteľský zbor pôsobiaci na východnom fronte, resp. vojenské činy jednotlivých veliteľov prezentované na východnom fronte, nakoľko tu nemecká armáda prešla všetkým, čím moderná armáda v konflikte podobného charakteru a rozsahu mohla prejsť (a kde si okrem iného

vydobyta nesmrteľnú slávu a úctivý obdiv svojich nepriateľov, odhliadnuc od všetkých hrôz, ktorých sa pri tom dopustila). Je taktiež pochopiteľné, že zvolený prístup umožňoval zasadiť toho-ktorého veliteľa na to-ktoré bojisko iba raz, napriek tomu, že sa mohol významovať na bojisku inom. Logickým dôsledkom takéhoto prístupu bola ale nevyhnutná „ignorácia“, či lepšie povedané nútené prehliadanie ich ostatných úspechov, resp. pozoruhodných výkonov, ktorými sa neraz prezentovali.

Klasickými príkladmi sú zhodou okolností všetko ostrieľaní a všeobecne známi velítelia Manstein, Model, Rommel, Kleist, Bock a Guderian. Manstein sa niekoľkokrát vyznamenal v Rusku, no pamätný bol i jeho odvážny, pôvodne alternatívny, plán útoku nemeckých tankových vojsk cez lesnaté pohorie Arden v máji 1940. Meno Rommela je nezabudnuteľne späté s Afrika Corps, no úctu a obdiv si poprvýkrát vydobyl už vo Francúzsku, a tak analýza jeho veliteľského talentu z úrovne veliteľa tankovej divízie ostala pomimo, čo je tak trochu na škodu. S ich zaradením na uvedené bojiská možno plne súhlasiť, nakoľko si na nich vyslúžili najväčšiu slávu. Avšak Kleistovi autori prehnané pripisujú najväčšie zásluhy za úspech v západnom ťažení, hlavne v preslávenom prechode Ardénami a následnom pochode k moru, ktoré v roku 1940 rozdelilo spojenecké armády a stalo sa jedinečným príkladom mobilného vedenia vojny. Zato bez povšimnutia ostali jeho oprávnené zásluhy za pohotovú pochod Juhosláviou v apríli 1941, podiel na veľkých obkľučovacích operáciách pri Kyjeve a Umani na jeseň 1941 a organizovaný ústup nemeckých armád z Kaukazu na prelome rokov 1942 a 1943. Modelova pružná obrana v Bielorusku v júli 1944 síce zachránila Wehrmacht pred predčasným kolapsom na východnom fronte, no netreba zabúdať ani na jeho húževnatý boj v Rževskom výbežku od konca roka 1941 do začiatku roka 1943, či na pohotovú reakciu na spojenecký výsadok v holandskom Arnheme v septembri 1944, ktoré z pohľadu Wehrmachtu taktiež minimálne oddialili nevyhnutné.

U Bocka je to podobné. Zachytený je jeho sústredený, avšak neúspešný útok na Moskvu, no známejší, hlavne však úspešnejší, sa stal už v roku 1939 v poľskom ťažení ako veliteľ Skupiny armád Sever a v roku 1940 ako veliteľ Skupiny armád B, ktorá likvidovala odpor Spojencov v severnom Francúzsku, Holandsku a Belgicku, neskôr i v samotnom srdci krajiny Galov po zdolaní spojeneckej obrannej línie na dolnej Seine. Zásluhy v oboch spomínaných kampaniach zostali bez povšimnutia i u Klugeho, ktorý je analyzovaný len v súvislosti s obkľučovacou operáciou Bialystoka. Nevyhnutne to taktiež znamenalo opomenutie jeho úspechov v defenzívnych bitkách od decembra 1941 do leta 1943, keď sa mu ako veliteľovi Skupiny armád Stred podarilo udržať stabilitu frontu pred viacerými pokusmi Červenej armády o jeho prelomenie. Guderiana autori zachytili ako energického veliteľa tankového zboru v jeho slávnom prechode Ardénami, no „mimo hry“ ostali tak jeho bleskové údery v Rusku v úvodných fázach ťaženia, najmä v bitkách o Minsk, Smolensk, Kyjev a Brjansk, ako aj neoceniteľné zásluhy pri reorganizácii nemeckých tankových jednotiek v roku 1943.

Podobne to platí i o spôsobe hodnotenia ich pôsobenia na jednotlivých bojiskách, pri ktorom sa neprihliadalo na to, že by sa na nich ten-ktorý aktér mohol vyznamenať viackrát a že by sa tak stalo na rôznych veliteľských stupňoch. Tak napr. Manstein je analyzovaný iba v súvislosti s prípravami a vedením kurskej bitky, avšak jeho úspechy na Kryme na jar a v lete 1942, záchrana Rostovského koridoru, majstrovský protiútok pri Charkove začiatkom roku 1943, či ústupový manéver k Dnepru práve po kurskej bitke, museli zostať v tieni. Rovnako je to i u Rommela, ktorého si autori všimajú len v súvislosti s bitkou pri Gazale a Bír Hacheime, čo nevyhnutne znamenalo opomenutie jeho ďalších pamätných skutkov, ktoré boli v konečnom dôsledku príčinou i dôsledkom gazalskej bitky, a síce bitiek o El Agheil, Sollúm, El Adem, Halfāju, Mersa Mátruh, či dobytie Benghází, Tobrúku, pochod k El Alameinu, majstrov-

ský ústup do Tunisu a bitky v Kasserinskom priesmyku. Podarilo sa im tiež zabudnúť na už spomínané Modelove zázračné činy v Rževskom výbežku, v ktorom ako veliteľ armády držal sovietske vojská v šachu takmer jeden a polroka, i na úspešné brzdenie sovietskych ofenzív so skupinami armád Sever a Severná Ukrajina v roku 1944 do pobaltských štátov, resp. ku karpatským horským priesmykom a do maďarskej nížiny. U Schörnera autori pre zmenu priblížili nekompromisnú, avšak len málo platnú obranu Saska, Sudet, Čiech a Moravy v samotnom závere vojny, ktorú viedol so Skupinou armád Stred. Podstatne známejší sa však stal svojou energickou a bezohľadnou obranou Kurónska v druhej polovici roku 1944, ktorá na seba viazala mnohopočetné sovietske sily i predchádzajúcou húževnatou obranou prevádzanou so skupinou armád Južná Ukrajina v západnej časti Ukrajiny a Moldavsku začiatkom toho istého roku.

Meno Dietricha sa v publikácii spája s jeho životnou úlohou – vedením sebazničujúcej ardenskej protiofenzívy na prelome rokov 1944 a 1945, no mimo čitateľovho záujmu ostanú jeho ďalšie osobné zásluhy pri vedení tankových zväzov a zväzkov na východnom fronte, a to tak v súvislosti s charkovskou protiofenzívou v marci 1943, ako aj budapeštianskou bitkou o dva roky neskôr. Hoepnerovi zasa „prischlo“ neúspešné odolávanie úvodnej zimnej sovietskej protiofenzívy v okolí Gžatska a Možajska, vedúcej k jeho definitívnemu odvolaniu, no jeho zásluhy v bleskových obkľučovacích operáciách v európskej časti ZSSR (Leningrad, Vjazma) v lete a na jeseň roku 1941, ako aj v bitke o krajiny Beneluxu zostali, z pohľadu neho samotného tak trocha nezaslúžene bez povšimnutia.

So zaradením zvyšných adeptov budú zrejme súhlasiť aj samotní čitatelia. Meno Leeba je v knihe spojené s vedením útočného postupu Wehrmachtu Pobaltím v začiatkoch operácie „Barbarossa“ a následného útoku na Leningrad, zatiaľ čo meno Arnima s beznádejnou obranou tuniského perimetra. Meno Kesselringa sa analyzuje v súvislosti s majstrovsky vedenou obranou Monte Cassina

a Gustávovej línie, zatiaľ čo meno Vietinghoffa v súvislosti s už ani zďaleka nie tak úspešnou obranou Gótskej a Albertovej línie v severných Apeninách. Reinhardt je zasa rozoberaný v súvislosti s neúspešným, hoci akokoľvek stotočne vedeným pokusom o likvidáciu sovietskeho postupu severným Poľskom do východného Pruska začiatkom roku 1945, aj keď i tu by sa dalo vytknúť ignorovanie jeho najväčších úspechov na východnom fronte, keď sa ako veliteľ tankovej armády zúčastnil mnohých úspešných lokálnych ofenzívnych operácií nemeckej armády v úvodných dvoch rokoch. Posledným „do partie“ je generál Wöhler, ktorého meno sa nezmazateľne spája so zničujúcou bitkou o Budapešť, hoci i jeho obrana Rumunska proti združujúcej sovietskej presile by stála za zmienku.

Samostatnú skupinu tvoria Keitel, Jodl, Halder a Zeitzler, ktorých účinkovanie v období druhej svetovej vojny sa viaže výlučne so štábnou prácou. Všetci boli súčasťou úzkej vojenskej kliky, ktorá pod Hitlerovým dohľadom z najvyššej úrovne riešila strategické i taktické otázky vojny. Ich profesionálne medailóniky sú, na rozdiel od tých predchádzajúcich, spracované pomerne komplexnejšie, i keď i tu je analýza ich kariér riešená formou krátkych postrehov.

Ak by sme to na záver zhrnuli, kniha si všima vybraných vojvodcov tretej ríše v dôležitých momentoch nielen ich vojenskej kariéry, ale aj druhej svetovej vojny, vojny, ktorá ich „zrodila“, umožnila im „rásť“ a ktorá ich aj povzniesla na piedestál najvyšší – dala im príležitosť, aby ich mená navždy zostali zapísane v análoch vojenských dejín, niektoré v pozitívnom, iné v negatívnom slova zmysle. Napriek tomu, že životy viacerých sú predmetom dôslednejšej analýzy Barnettovho kolektívu a i napriek tomu, že kniha samotná je poznačená viacerými nepresnosťami, môže poslúžiť aspoň ako základný orientačný slovník vybraných vojenských osobností nemeckej nacistickej vojenskej mašinérie.

A. Maskalik

CHOVANEC, J.: ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY – ZÁKLADNÝ ZÁKON ŠTÁTU. Bratislava : Procom Ltd., 2002, 615 s.

Anotované dielo známeho slovenského štátovedca profesora JUDr. Jaroslava Chovanca, CSc., predstavuje monografickú prácu, ktorá v hutnej podobe charakterizuje štátoprávny a ústavnoprávny vývoj od Veľkej Moravy až po prijatie Ústavy Slovenskej republiky a jej všeobecne demokratické atribúty – jej princípy a obsah, vrátane troch noviel Ústavy SR. Základný význam tohto diela je najmä v tom, že otázky nášho štátoprávneho a ústavnoprávneho vývoja sú stále pomerne málo známymi, ale v súvislosti s pripravovaným vstupom Slovenskej republiky do EU/ES dostávajú aj širší medzinárodný rozmer. Prezentovanie nášho štátoprávneho a ústavnoprávneho vývoja umožňuje širšiemu, okrem vnútroštátnej sféry, aj medzinárodnému spoločenstvu bližšie poznať históriu a súčasnosť Slovenskej republiky a jej obyvateľov žijúcich v srdci Európy. Tento cieľ sa prejavil aj v štruktúre recenzovanej publikácie. Skladá sa z úvodu, troch kapitol a záveru, ako aj z dvoch dokumentárnych častí a tabuľkovej časti. Ďalej kniha obsahuje bohatý poznámkový aparát, použitú literatúru a pramene. Okrem toho je v anglickom jazyku publikovaný úvod a záver, ako aj obsah knihy.

Analýzovanú problematiku Ústavy SR, jej demokratických princípov a novelizáciu a osobitne ústavnoprávneho vývoja autor rozdelil do troch kapitol.

V prvej kapitole nazvanej *Štátoprávny a ústavnoprávny vývoj od najstarších čias až po november 1989 v Česko-Slovensku* autor v jedenástich podkapitolách predkladá čitateľskej verejnosti súbor informácií o najzákladnejších otázkach štátoprávneho a ústavnoprávneho vývoja od Veľkej Moravy až do zmeny spoločenskopolitických pomerov v novembri 1989. Je logické, že vzhľadom na šírku záberu tejto kapitoly autor mohol uviesť iba najzákladnejšie fakty o štátoprávnom a ústavnoprávnom vývoji. Podčiarkuje význam Veľkej Moravy pre štátoprávne ambície našich predkov. Súčasne však poukazuje, že po zániku Veľkej Moravy sa slovenská feu-

dálna národnosť formovala v národne cudzom prostredí, čo určite ovplyvnilo aj ďalší vývoj názorov na štátoprávne a ústavnoprávne postavenie slovenského národa. Autor hodnotí pozitívne i negatívne stránky vzniku ČSR a jej ústavu z roku 1920. Naznačuje, že spojenie s českým národom vytváralo reálnejší predpoklad boja Slovákov za národnú a štátnu samobytnosť. Priestor recenzovanej práce však autorovi nedovolil podrobne uviesť vývoj názorov dobových politických reprezentantov na uvedenú problematiku. Po charakteristike Ústavy ČSR z roku 1920 autor prechádza k zatiaľ málo spracovanému obdobiu vývoja, a to k Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. V krátkosti venuje pozornosť charakteristike Slovenskej republiky a jej ústave v tom období. Zdôraznil, že vznik slovenského štátu uchránil veľkú časť územia Slovenska pred rozdelením medzi Nemecko, Maďarsko a Poľsko. Následne charakterizuje Ústavu Slovenskej republiky, ktorá bola prijatá 21. júla 1939.

Novú kapitolu novodobej histórie Slovenska začalo písať Slovenské národné povstanie. Štátoprávny význam SNP a jeho vplyv na formovanie predstáv o štátoprávnom postavení slovenského národa sú predmetom analýzy 7. podkapitoly prvej kapitoly. Autor naznačuje predstavy rozhodujúcich politických síl na štátoprávne postavenie slovenského národa a jeho miesto v obnovennej republike. V ďalších podkapitolách načrtáva základné otázky ústavnoprávneho vývoja a príslušných dokumentov v rokoch 1945 – 1948, ale aj po roku 1960, keď bola prijatá Ústava ČSSR. Z nich považujeme za nevyhnutné upozorniť na Košický vlády program, ktorý bol programom národnej a demokratickej revolúcie. Jeho realizáciou sa mali uskutočniť premeny demokratického a sociálneho charakteru. Z hľadiska štátoprávneho uznal samobytnosť slovenského národa, prijal zásadu rovného s rovným a uznal existenciu SNR ako politického reprezentanta slovenského národa. Okrem iného, prijal konštitučný záväzok riešenia vzťahov medzi českým a slovenským národom. Autor neobišiel ani otázky štátoprávneho vývoja po roku 1948, keď sa postupne prestali realizovať

zásady riešenia štátoprávneho postavenia slovenského národa zakotvené v Košickom vládnom programe. Stručne charakterizuje Ústavu 9. mája a Ústavu ČSSR z roku 1960, ktorá bola vytvorená na zásadách marxistickej štátovedy. Prvá kapitola končí charakteristikou československej federácie, ktorá znamenala významnú etapu v štátoprávnom vývoji Slovenska a možno povedať vôbec Česko-Slovenska.

V druhej kapitole analyzuje *Politický, štátoprávny a ústavnoprávny vývoj po novembri 1989 – 1992 v Česko-Slovensku*, resp. do vzniku Slovenskej republiky na začiatku roku 1993. Autor sa nevyhol charakteristike tzv. trojjedinej ústavy pripravovanej ešte pred novembrom 1989. Akceptovanie predloženej koncepcie usporiadania ústavných pomerov by bolo znamenalo zásah do suverenity národov a národných republík v podmienkach federatívneho štátu, ale i nenaplnenie ústavného predpokladu zakotveného v ústavnom zákone č. 143/1968 Zb. o československej federácii, že republiky majú právo na svoje vlastné ústavy. V osobitnej podkapitole autor analyzuje politické a ústavnoprávne aspekty krízy a pádu vlády komunistov po roku 1989. V dvoch podkapitolách charakterizuje kroky a dokumenty deklarujúce prípravu a vznik samostatnej Slovenskej republiky. Autor venuje samostatnú, resp. osobitnú pozornosť ústavnému zákonu o zániku ČSFR, ktorý riešil otázky zásadného významu spojené so zánikom spoločného štátu. Naznačuje i rozdielne prístupy k problematike v predstavách relevantných politických síl. Analýza tohto historického obdobia doviedla profesora Chovanca k záveru, že vznik samostatnej Slovenskej republiky sa uskutočnil na základe realizácie práva národov na sebaurčenie pokojnou, parlamentnou, ústavnou cestou, legitímne a legálne.

V záverečnej, tretej kapitole autor analyzuje *Ústavu Slovenskej republiky a jej novelizácie*. Osobitnú pozornosť venuje príprave a prijatiu Ústavy SR z 1. septembra 1992, charakteristike jej princípov, ktoré predstavujú i demokratické princípy, na ktorých vznikla a je budovaná Slovenská republika. Z týchto princípov považujeme za potrebné, zhodne

s autorom, upozorniť na prelínanie sa národného princípu s princípom občianskym, ktorý je dominantným v celom obsahu ústavy. Z ďalších princípov ústava zakotvuje princípy suverenity ľudu, suverenity štátu, právneho štátu, obmedzenej vlády, zakotvenie nedotknuteľnosti a univerzálneho charakteru práv a slobôd občanov, trhovej, ekologickej a sociálne orientovanej ekonomiky, rovnosti a nedotknuteľnosti vlastníctva atď. V závere tejto kapitoly charakterizuje doterajšie tri novelizácie ústavy, osobitne však tretiu, uskutočnenú ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z., ktorá zmenila a doplnila mnohé články pôvodného textu ústavy.

Posudzované dielo je písané odbornou na výške, ale zrozumiteľne. Problematika je prehľadne usporiadaná. Autor v širokej miere využil dostupnú odbornú i politickú literatúru domácej i zahraničnej proveniencie. Hodnotu diela, resp. jeho obsah, zvyšuje resumé, ktoré vlastne predstavuje úvod a záver, ako i obsah v anglickom jazyku.

Štátoprávny a ústavnoprávny vývoj a Ústava SR v novelizovanom znení hodnotené a charakterizované v troch kapitolách, sú v diele doplnené širokým výberom autentických dokumentov, ktoré záujemcom o spracované otázky značne uľahčia štúdium problematiky. Za vhodné považujem aj ocenenie jazykovej a knižnej úrovne posudzovaného diela Jaroslava Chovanca. Okrem toho treba upozorniť na skutočnosť, že dielo získalo ocenenie *Prémia literárneho fondu za rok 2002*.

Záverom našej anotácie môžeme zhodne s autorom zdôrazniť, že predmetná publikácia je „určená širokej čitateľskej verejnosti, najmä však študujúcej mládeži na všetkých stupňoch stredných a vysokých škôl, osobitne študentom práva, histórie, politológie, ekonómie, žurnalistiky a masmediálnej komunikácie, náuky o spoločnosti a v neposlednom rade poslancom zastupiteľských zborov (Národnej rady SR a obecných, mestských a okresných zastupiteľstiev), starostom a primátorom, poslancom vyšších územných celkov, sudcom, prokurátorom, advokátom, komerčným právnikom, diplomatom, učiteľom stredných a vysokých škôl a vedeckým pracovníkom

spoločenskovedných odborov, predovšetkým právnického, historického a politologického zamerania.“

L. Cibulka

ARIES, P.: *DĚJINY SMRTI I. – II.* Praha : Argo, 2000, 358, 409 s.

Francúzsky historik sa po dlhodobom výskume dejín rodiny – rodinných vzťahov a citov, tematiky výchovy a detstva – zameral na problematiku smrti; nie však z hľadiska úmrtnosti či dlhovekosti, ani z hľadiska zmien vzťahu k smrti v súvislosti s náboženskou vierou. Zaujala ho, ako sám povedal, smrť „skutočná a drsná“ – smrť reálna vo svojej jedinečnosti a bezútešnosti. Dvojzväzkovú publikáciu, ktorá predstavuje jedno z vrcholných diel modernej francúzskej historiografie, napísal po dvadsaťročnom zhromažďovaní obrazových, archeologických, literárnych, liturgických i ikonografických prameňov a spisov úradnej proveniencie. Sú to fascinujúce dejiny vzťahu človeka k smrti, ktorý sa vytvoril na rozhraní antického a kresťanského sveta a pretrval až hlboko do 19. storočia. Philippe Aries plasticky a veľmi podrobným spôsobom zachytil historické premeny západoeurópskej mentality vo vzťahu k rôznym podobám umierania a smrti. V centre jeho záujmu je problematika dejín pohrebného rituálu, vzniku prvých cintorínov a ich vizuálnych premien, vzťahu človeka k mŕtvemu telu, vzťahu lekárstva k smrteľnej agónii a pod. V duchu francúzskej dejepisckej školy Annales podrobne skúmal spôsoby ľudského správania a myslenia v posledných okamžikoch života. A to nielen v elitnom prostredí panovníkov a aristokracie, ale aj v meštianskom a dedinskom svete. Ako východiskové pramene autorovi poslúžili notárske zápisy – testamenty a pre neskoršie obdobie i denníky a iná memoárová literatúra. Keďže v kresťanskom svete život nekončí smrťou, autor sa v publikácii zaoberá aj dobovými názormi a ich premenami na posmrtný život, posledný súd, očistec, nádejami na večnú spásu a pod.

Tisícročné pretrvávajúce takmer nemenného postoja k smrti, dané naivnou a bezprostrednou odovzdanosťou osudu a prírode, predstavuje obdobie od konca 5. storočia a zaniká koncom 18. storočia. Typický základný postoj k smrti v tomto období, diametrálne odlišný od starého pohanského postoja, je daný prechodom od starovekého odporu k novému dôvernému vzťahu k mŕtvym. Mŕtvi prestali v živých vzbudzovať strach, a jedni i druhí sa spoločne zabývali na rovnakom mieste. Pohrebné zvyklosti tohto obdobia charakterizuje hromadenie mŕtvych na malom priestranstve, hlavne v kostoloch, ktoré slúžili k pochovávaniu súbežne s cintorínmi, neustále manipulovanie s kosťami a každodenné súžitie živých s mŕtvymi. Stredoveký cintorín neslúžil len na pochovávanie. Na cintoríne a v kostole sa sčasti sústreďovalo spoločenské dianie. (Ešte v 15. storočí bol cirkevný súd s Janou z Arku na rouenskom cintoríne.) Cintorín bol aj miestom útočiska pre utečencov a chudobu. Ľudí bývajúcich na cintoríne nevyvádzal z miery ani pohľad na pohreby ani susedstvo veľkých spoločných jám, otvorených až do úplného zaplnenia. Až v 17. a na začiatku 18. storočia dochádza v západnej Európe k premiestňovaniu cintorínov, ktoré sa tak stali miestom určeným výlučne na pochovávanie. S obdivuhodnou zasvätenosťou sa autor venuje aj ďalším atribútom a faktorom, tvoriacim alebo determinujúcim danú problematiku.

Myšlienková stavba textu publikácie sa opiera o tri základné piliere. Prvý predstavuje obdobie 12. – 13. storočia, keď sa človek západnej Európy dopracoval k „uvedomeniu si samého seba“, a tým i vedomiu vlastnej smrti. Druhý silný moment prišiel na prelome 15. a 16. storočia, keď sa zrodil kontrast medzi tradičnou smrťou, smrťou dôverne známou a smrťou, ktorá začala desiť svojou tajomosťou a neodvratnosťou. Tretím rozhodujúcim obdobím je prelom 18. a 19. storočia, ktorý spolu s romantizmom priniesol nezmieriteľnú a bezútešnú bolesť nad neznesiteľnou stratou blízkeho.

Napriek tomu, že kniha je zameraná na dejiny stredoveku a raného novoveku, autor neopomína ani úvahy o podobách smrti v modernom svete. Individuálna smrť, ktorá bola v tradičnej spoločnosti takmer v centre a dovoľovala sa stálej pozornosti všadeprítomným „mementom mori“, je v prostredí euroamerickej civilizácie druhej polovice 20. storočia odsúvaná mimo realitu všedného dňa, vytláčaná z myslenia moderného človeka a nadobúda stále viac podobu tragédie osobnej. Ariesovo zmapovanie problematiky, v časovom rozmedzí takmer jedného milénia, pôsobí impozantne a z hľadiska rozsahu a rôznorodosti využitého materiálu veľmi prítlačivo. Okrem podrobného poznámkového aparátu, kniha je vybavená menným a miestnym registrom.

B. Šed'ová

KRONIKA

XXIX. MEDZINÁRODNÝ KONGRES VOJENSKEJ HISTÓRIE V BUKUREŠTI

V tomto roku sa v dňoch 10. – 15. augusta 2003 uskutočnil XXIX. medzinárodný kongres vojenskej histórie v hlavnom meste Rumunska v Bukurešti, pod patronátom Rumunskej komisie pre vojenskú históriu a záštitou prezidenta Rumunskej republiky jeho excelencie Iona Iliescu. Kongres bol usporiadaný na aktuálnu tému *Vojna, vojsko a médiá od Gutenberga po dnešok*. Rokovaní sa zúčastnilo viac ako 150 predstaviteľov z 32 krajín štyroch kontinentov. Rokovacími jazykmi boli rumunčina, angličtina, francúzština a nemčina.

Program kongresu odštartovalo už v nedeľu 10. augusta 2003 dopoludňajšie paralelné zasadanie Archívnej komisie pri Medzinárodnej komisii pre vojenskú históriu (ICMH) a jej Bibliografickej komisie. Zatiaľ čo na prvom zasadaní si prítomní zástupcovia národných komisií so špecializáciou na archívniectvo vymenili skúsenosti v tejto oblasti a zoznámili ostatných s organizáciou vojenského archívniectva v jednotlivých štátoch, tak druhá komisia sa zamerala na zhodnotenie doterajšej činnosti a národnej knižnej produkcie jednotlivých štátov. Zároveň bol predstavený i 24. zväzok Medzinárodnej bibliografie vojenskej histórie, v ktorej sú vďaka stálej dopisovateľke pani Mgr. Márii Stanovej zaradené i bibliografické záznamy slovenskej proveniencie. Vo večerných hodinách sa uskutočnila otváracia recepcia, na ktorej účastníkov kongresu privítal George Cristian Maior, štátny tajomník a šéf sekcie pre euro-atlantickú integráciu a obrannú politiku ministerstva obrany Rumunskej republiky, brigádny generál Mihail E. Ionescu, riaditeľ Inštitútu pre politické štúdie obrany a vojenskú históriu a nakoniec prezident ICMH prof. Luc de Vos. Všetci vo svojich uvítacích prejavoch vyzdvihli význam médií pre činnosť ozbrojených síl každého štátu, jeho obranu a brannú propagandu. Poukázali na nedávne príklady súvisiace s vojnou v Iraku, keď médiá zohrávali významnú a nezastupiteľnú úlohu a informovali ľudí na celom svete o priebehu vojny. Zároveň pripomenuli prínos Rumunska pre stabilizáciu balkánskeho regiónu a jeho úsilie o plnohodnotné začlenenie do Severoatlantickej aliance a Európskej únie. Táto snaha, rovnako ako rozhodnutie pomôcť pri zmiernení utrpenia civilného obyvateľstva v regiónoch postihnutých vojnou, viedla rumunskú vládu v minulých rokoch a i v súčasnosti k vyslaniu viacerých rumunských vojenských kontingentov, ktoré zabezpečovali a zabezpečujú pod vlajkami OSN a NATO mier, pokoj a obnovu v týchto oblastiach. Na záver vo svojich príhovoroch vyjadrili nádej, že aj tento kongres prispeje svojim vkladom k lepšiemu pochopeniu úlohy médií v súčasnom svete vo vzťahu k armáde a vojne. Upozornili i na dôležitú úlohu, ktorú plní táto akcia pri pozitívnej prezentácii Rumunska v zahraničí. Prof. Luc de Vos sa poďakoval rumunským hosťom za to, že sa podujali na zorganizovanie takejto veľkolepej konferencie. Vyjadril presvedčenie, že kongres úspešne prebehne a jeho výsledky poskytnú novú látku na zamyslenie a širokú diskusiu.

Nasledujúci deň ráno v Paláci národného vojenského centra, ktorý hostil pracovné zasadania kongresu, bolo toto podujatie oficiálne otvorené. Plk. Petre Otu prečítal pozdrav prezidenta

Rumunskej republiky Iona Iliesca účastníkom kongresu, v ktorom vyzdvihol význam tohto podujatia nielen pre vojenských historikov, ale aj pre rumunské ozbrojené sily, ktorým pripadla pocta a zároveň i významná úloha zorganizovať takúto akciu. Vyzdvihol funkciu a význam médií pre armádu, bez ktorých v súčasnom veku informácií nie je možné pracovať. Poprial účastníkom kongresu úspešné rokovania a plodné diskusie. Potom opäť postupne vystúpili George Cristian Maior, prezident ICMH prof. Luc de Vos a brigádny generál Mihail E. Ionescu, ktorý kongres oficiálne otvoril. Ich príhovory sa pohybovali v rovnakých intenciách ako predchádzajúci večer na otváracjej recepcii.

Program kongresu bol veľmi náročný a obsahoval dvadsať zasadaní, ktoré združovali 2 až 4 príspevky týkajúce sa „približne“ rovnakej problematiky. Veľmi nešťastným riešením bolo, že niektoré zasadania prebiehali paralelne, a preto si účastník musel vyberať, ktoré z nich absolvuje. Príspevky trvali 15 až 20 minút a na konci zasadania bol vyhradený čas venovaný otázkam a diskusii. Na rozdiel od predchádzajúcich podujatí nedošlo k väčším časovým sklzom a čas určený na diskusiu bol na tento účel aj využitý.

Prvé zasadanie obsahovalo tri referáty, ktoré sa stali akýmsi všeobecným úvodom do problematiky. Najprv prof. Dr. H. Coutau-Bégarie poskytol všeobecný pohľad na tému vojny a médií, prof. M. Mustapha Kabbaj priblížil marocký pohľad na vojnu a komunikáciu, ako aj na to, že Gutenbergov vynález spôsobil informačnú revolúciu a Dr. S. Badsey upriamil pozornosť na vplyv médií na umenie vojny v západnom svete v rokoch 1792 až 1975.

Ďalší blok sa zaoberal konkrétnymi vojenskými konfliktmi a ich mediálnym ohlasom. Gen. M. Faivre sa venoval vojne v Alžírsku, Dr. W. Hammond vzťahu vojsk a médií vo Vietname a prof. P. E. Barral odrazu vojny vo Vietname vo filmovej tvorbe. Približne rovnakú náplň mali aj ďalšie bloky. Aféra plukovníkov v rokoch 1915 – 1916 vo Švajčiarsku a podiel tlače na jej odhalení a zverejnení bol náplňou príspevku plk. D. Pedrazziniho, s informáciami a dezinformáciami o Belgicku v roku 1914 nás zoznámil Dr. J. M. Sterkendries a mjr. T. Bala nám analyzoval činnosť rakúsko-uhorského vojnového tlačového úradu v čase prvej svetovej vojny. Ďalšie zasadanie, ktoré prebiehalo paralelne s týmto, sa zameralo na rôzne problémy. Pplk. A. J. Esterhuysen hovoril o nie bezproblémovom vývoji vzťahu juhoafrických ozbrojených síl k médiám, prof. Dr. L. Hilbert sa venoval činnosti francúzskych vojenských atašé v medzivojnovom období a o ich vzťahu k informáciám a nakoniec M. Viningová a Dr. B. C. Hacker dokumentovali meniacu sa povahu činnosti žien a ich úlohu vo vojenskej práci v rokoch 1500 až 1920. V podvečerných hodinách bola usporiadaná návšteva v rumunskom Národnom vojenskom múzeu, kde bola otvorená malá výstava na rovnakú tému v intenciách ktorej prebiehal i kongres. Pri prehliadke pomerne malých vonkajších priestorov múzea upúta nielen slovenského návštevníka najmä rozsiahla zbierka československej proveniencie, napr. ťažkej delostreleckej techniky zo Škodových závodov s niektorými unikátmi (420 mm húfnica vz. 17, 380 mm húfnica vz. 16 „Gudrun“, obidve rozložené na podvozku benzoelektrického vlaku bez generátorového vozu, či dva typy 305 mm mažiara vz. 11 a vz. 16 v palebnom postavení), ako aj tankovej techniky (fr. Renault FT 17, čs. Škoda LT vz. 35, či rumunský stíhač tankov TACAM R-2), príp. nákladný automobil s generátorovým príviesom Škoda 6ST6L-APD-R ako delostrelecká dielňa. Zároveň môže ešte vidieť rozsiahlu zbierku uniforiem, modernej ťažkej bojovej techniky, malý hangár s niekoľkými lietadlami (kópia stíhačky IAR – 80), či niekedy svojrázny výklad dejín na paneloch a diorámach dokumentujúcich vojenskú históriu Rumunska. Bohužiaľ, väčšina exponátov ťažkej techniky je vystavená tak, ako sa kedysi dávno dostali do múzea, pod holým nebom bez akejkoľvek ochrany pred meniacim sa počasím, čo sa predovšetkým v prípade tankovej techniky a automobilu Škoda rovná ich pomalému zániku.

V utorok otvorila prvé zasadanie A. M. Forsbergová so svojím príspevkom *Švédska vojnová propaganda pre domácu spotrebu v rokoch 1654 – 1660*. Ďalej pokračoval Dr. S. Iosipescu, ktorý sa venoval rumunským dejinám v polemografiách 17. storočia, plk. D. Minčev

a P. Dimitrov sa zaoberali bulharskými vojenskými masmédiami od konca 19. storočia až po dnešok a ako posledný sa kpt. J. B. Nuñez zaoberal americkou a britskou tlačou počas španielsko-americkej vojny v roku 1898. V rovnakom čase sa uskutočnil okrúhly stôl o nových a priekopníckych knihách s tematikou vojenskej histórie. Počas ďalšieho zasadania boli prezentované referáty plk. P. Otu o začiatkoch rumunskej vojenskej tlače a Dr. J. Hogueho o prezidentoch, generáloch a odkaze slobody v tlači v 19. storočí amerických vojen. Paralelné zasadanie sa zameralo na menej známe problémy – o nankingskom masakri ako námete vojnovnej propagandy (Prof. Dr. S. Highashinakano), o propagande v povojnovom Nemecku v rokoch 1945 – 1949 (Dr. J. Echternkamp) a o vojnovnej propagande v médiách finančnej stráže v Taliansku (pplk. A. de Nisi). Poobedňajší program opäť prebiehal paralelne v dvoch zasadaniach. Na prvom sa prezentovali témy vojenskej žurnalistiky v 19. a začiatkom 20. storočia v podaní acad. Dr. D. Berindea, Dr. D. Murphyho a Dr. C. Taşkirana. Druhé zasadanie začala prof. Dr. M. G. Pasqualiniová príspevkom o psychologickom vplyve vysielania Rádía Londra (BBC – programu pre Taliansko) na pád fašizmu a víťazstvo spojencov v rokoch 1940 – 1945. Po nej pokračoval prof. Dr. L. Barnard, ktorý sa venoval protichodným názorom, ktoré sa vyskytujú doteraz v tlači v súvislosti s bitkou pri Cassinge, kde sa 4. mája 1978 stretli v boji juhoafrické jednotky s jednotkami hnutia SWAPO. Na jednej strane sa uvádzalo, že ide o masaker utečencov juhoafrickými silami a na strane druhej, že to bola regulárna vojenská operácia vedená proti paramilitantnej a protivládnej organizácii a proti jej výcvikovému tábora na území Angoly. N. I. Nikiforov predniesol interaktívny príspevok o sovietskej špeciálnej propagande určenej pre nemeckých vojakov v rokoch druhej svetovej vojny. Uviedol, čo je to špeciálna propaganda, jej cieľové objekty a skúsenosti z toho prameniace. Bola zameraná nielen proti nemeckým jednotkám v poli, ale aj proti nemeckým zajatcom a civilnému obyvateľstvu v tyle. Propaganda mala tri hlavné formy – tlačnú, rádiovú a ústnu. Boli tu analyzované riadiace zložky i vykonávatelia propagandy, jej metódy, príklady, náplň propagandy, ako aj propagandy nacizmu a jej obsah. Príspevok bol veľmi prínosný, avšak bližšie údaje o konkrétnych prostriedkoch a výsledkoch špeciálnej propagandy sú naďalej neprístupné v archívoch. Podvečerné zasadanie zaujalo vystúpením pplk. W. Schmidta o vojnových maliaroch Wehrmachtu, ktorí zachytávali na plátne heroizmus a smrť nemeckých vojakov. Dr. H. R. Fuhrer predostrel problémy vojnovej tlače v prvej fáze druhej svetovej vojny vo Švajčiarsku. Dr. A. Dutu priblížil pohľad masových médií z celého sveta na prechod Rumunska do protihitlerovskej koalície v lete 1944. Bol to vysoko hodnotený krok, ktorý podľa niektorých názorov urýchlil vojenský debakel tretej ríše v predmetnom období. Na paralelnom zasadani bol akcentovaný vývoj obrazu Turecka v západnom svete, ako aj problémy talianskej tlače medzi štátom a spoločnosťou v rokoch 1861 – 1914 a prierez tlačou a publikáciami pre Albánsko a Albáncov v 20. storočí. Vo večerných hodinách sa v koncertnej sále ministerstva národnej obrany uskutočnil pre účastníkov kongresu koncert vojenskej hudby.

V stredu sa uskutočnil celodenný výlet. Najprv bol predvedený v malebnom údolí Cheile Râșnoavei výcvik horských strelcov a ich výzbroj a výstroj. Potom nasledovala návšteva horského turistického centra Sinai, kde účastníci kongresu navštívili historické zámky z 19. storočia Peleş a Peleşor – letné sídla rumunských panovníkov Karola I. a Ferdinanda I.

Prvé štvrtkové zasadanie odštartovala I. Schulze Schneiderová referátom o nemeckej propagande v Španielsku v rokoch 1942 – 1944. O význame úlohy masmédií pre vojenskú silu krajiny na príklade grécko-talianskej vojny v roku 1940 hovoril nám. kpt. S. Vitalis. Dr. T. Pannecki referoval o činnosti Úradu pre informácie a propagandu hlavného veliteľstva národnej armády v rokoch 1939 – 1945. Prof. Dr. K. Aizawa sa venoval propagandistickým vyhláseniam japonského imperiálneho generálneho štábu k bitke pri Midway. Na druhom doobedňajšom zasadani boli hlavnou témou udalosti 19. storočia a ich propagandistické využitie vo vtedajších médiách: prof. Dr. I. Loucas sa zaoberal revolučnými proklamáciami Alexandra Ipsilantiho, M. J. Hughes priblížil význam médií a piesni vo francúzskej armáde počas napoleon-

skej doby a plk. Dr. J. L. Picciuolo sa zameril na funkciu médií vo vojne za nezávislosť Argentíny, osobitne sa venoval úlohe osoby gen. Jose de San Martina pri oslobodení Chile a Peru. Poobede prebiehali dva paralelné bloky referátov. V prvom vystúpil Dr. M. Epkehans s príspevkom *Námorníctvo a verejnosť v Nemecku 1867 – 1945*, por. Y. Galera referoval o vzťahu žandárstva a médií v 20. storočí. PhDr. F. Cséfalvay, CSc., predniesol časť referátu autorov I. Baku – M. Čaploviča – Z. Katrebu *Zmeny obrazu nepriateľa v slovenskej spoločnosti v rokoch 1939 – 1945*. V ňom bola zdôraznená úloha a význam propagandy v Československej republike a v slovenskom štáte, predovšetkým pri tragických udalostiach jesene 1938, v čase vojny proti Poľsku na jeseň 1939, či v dobe ťaženia proti Sovietskemu zväzu v rokoch 1941 – 1944. Zároveň priblížil obraz slovenskej štátnej kontrapropagandy proti oslobodzovaniu Slovenska spojeneckými jednotkami. V druhom bloku odzneli dva príspevky. Prvý, prednesený Dr. B. Cookom, sa venoval vzťahu americkej tlače k nedávnym rusko-čečenským vojnám. V druhom príspevku sa plk. N. I. Nikiforov zaoberal témou vzťahu vojny a masmédií ako hlavným problémom svojej analýzy.

Potom nasledoval presun do kinosály, kde Dr. B. C. M. Kesterová využila vo svojom referáte o reprezentantoch prvej svetovej vojny v nemeckých vojnových filmoch v dobe Weimarskej republiky niekoľko ukážok dobových filmov. Následne plk. M. Lasláu uviedol dva filmy: prvý o vývoji vojenského filmu v Rumunsku a druhý o mierových misiách rumunskej armády.

Posledný deň kongresu odznelo šesť referátov, ktoré sa dotýkali najmä najnovších dejín. K najzaujímavejším patrili príspevok Dr. J. Schoemana o informovaní tlače o činnosti holandského práporu jednotiek OSN v Srebrenici, v dobe masakry domáceho obyvateľstva, ako aj referát plk. Dr. S. Shaya a pplk. N. Hershka o počítačovom terorizme a džiháde.

V poobedňajších hodinách vystúpili postupne Dr. A. Millett, prof. Dr. H. Coutau – Begarie, plk. Dr. H. Ehlert a Dr. P. Kamphuis, ktorí zhodnotili kongres, jeho výsledky prínos i námety pre budúcnosť. Rokovanie 29. kongresu oficiálne uzavrel brig. gen. Dr. M. Ionescu. Oficiálna uzatváracia večera dala definitívnu bodku za týmto pomerne vydareným podujatím. Na nej sa hostitelia poďakovali všetkým účastníkom kongresu za ich účasť a ocenili vždy jedného predstaviteľa zúčastnenej delegácie, potom sa poďakovali predstavitelia ICMH hostiteľom za vydarené podujatie, pohostinnosť a celkovo úspešný priebeh kongresu.

Bukurešťský kongres bude patriť medzi podujatia s dobrým ohlasom v zahraničí. Poukázal na aktuálnosť nosnej témy i na nezastupiteľnú úlohu médií v súčasnom svete. Médiá informujú o priebehu udalostí a o osude i živote ľudí. Médiá tvoria a v budúcnosti budú tvoriť významný zdroj historického poznania. Médiá formujú, viac než čokoľvek iné, dnešný svetonázor ľudí. Dokážu vytvárať pravdu a klamstvo. Otázkou je, či dnešný priemerný človek sa v tom ešte dokáže orientovať a vybrať si reálne poznanie súčasnej skutočnosti?!

Z. Katreba

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vladimír **SEGEŠ**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Marián **HRONSKÝ**, DrSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

JUDr. Oldřich **PEJS**, Kafkova 53, 160 00 Praha 6

doc. PhDr. Jozef **BYSTRICKÝ**, CSc., Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

Mgr. Peter **CHORVÁT**, Tr. Hradca Králové 31, 974 01 Banská Bystrica

PhDr. Zoltán **KATREBA**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Peter **ŠUMICHRAST**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PhDr. Igor **BAKA**, Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 831 03 Bratislava

PaedDr. Peter **BUČKA**, PhD., Lufňanská 1/14, 01010 Žilina

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov. Nezavádzame žiadne výrazné zmeny, chceme len pripomenúť to základné.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, prípadne T 602, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu a číslo účtu, ako aj telefonický kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Spôsob citácie v poznámkach

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981.

B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809.

In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica) ,

č. j. (s medzerou)

VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

SEGEŠ, Vladimír: Fenomén vojny a mieru v stredoveku	3
HRONSKÝ, Marián: Hlavné politicko-diplomatické a vojenské dispozície pri utváraní hraníc Slovenska v rokoch 1918 – 1919 (štvrtá časť).....	12
PEJS, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. pozemní armádě ve Velké Británii (1940 – 1943)	37
BYSTRICKÝ, Jozef: Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky.....	54

Dokumenty a materiály

CHORVÁT, Peter: Banskobystrický 16. vlastibranecký peší pluk v rokoch prvej svetovej vojny – Vzťah pluku k doplňovaciemu okresu a nebojové aktivity útvaru	75
KATREBA, Zoltán: Neznámy dokument o maďarsko-slovenskom konflikte v marci 1939. (2. časť)	86
ŠUMICHRAST, Peter: Avia B-34, B-534 a Bk-534 na Slovensku (1939 – 1944)	104
BAKA, Igor: K problematike zaistenia hraníc Slovenska v rokoch 1939 – 1944	121
BUČKA, Peter: Šport v armáde Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945	131

Recenzie

DANGL, V. – VARGA, J. J.: Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 (Vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti) – Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig. (Katonai, politikai, gazdasági aspektusok és összefüggések). Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 14. – 15. novembra 2001. (M. Podrimavský)	140
VOLOKITINA, T. V. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F. – POKIVAJLOVA, T. A.: Moskva i Vostočnaja Jevropa stanovlenie političeskych režimov sovetskeho typu 1949 – 1953. Očerky istorii. (M. Štefánský).....	144
HORVÁTH, M.: Maléter Pál. (F. Cséfalvay).....	150

Anotácie, glosy	153
-----------------------	-----

Kronika	168
---------------	-----

INHALT

Studien

SEGEŠ, Vladimír: Das Phänomen des Krieges und Friedens im Mittelalter.....	3
HRONSKÝ, Marián: Politisch-diplomatische und militärische Hauptdispositionen bei der Bildung der slowakischen Grenzen in den Jahren 1918 – 1919 (Teil IV)	12
PEJS, Oldřich: Militärgestlichen in den tschechoslowakischen Landstreitkräften in Großbritannien (1940 – 1943).....	37
BYSTRICKÝ, Jozef: Die Schnelle Division (1. Infanteriedivision) auf der Halbinsel Krim und in den Kämpfen südlich von Kachowka.....	54

Dokumente und Materialien

CHORVÁT, Peter: Das 16. vaterländische Infanterieregiment in Neusohl (Banská Bystrica) in den Jahren des 1. Weltkrieges – Das Verhältnis des Regiments zu Ergänzungsdistrikt und die unkriegerischen Aktivitäten dieser Formation.....	75
KATREBA, Zoltán: Das unbekannte Dokument zum ungarisch-slowakischen Konflikt im März 1939 (Teil II).....	86
ŠUMICHRASŤ, Peter: Avia B-34, B-534 und Bk-534 in der Slowakei (1939 – 1944).....	104
BAKA, Igor: Zur Problematik der Sicherung der slowakischen Grenzen in den Jahren 1939 – 1944	121
BUČKA, Peter: Sport in der Armee der Slowakischen Republik in den Jahren 1939 – 1945	131
Rezensionen	140
Anotationen, Glossen	153
Chronik	168

CONTENTS

Studies

SEGEŠ, Vladimír: Phenomenon of War and Peace in Middle Ages	3
HRONSKÝ, Marián: Main Political, Diplomatic and Military Dispositions in Forming of Slovakia Borders from 1918 to 1919. (Part IV)	12
PEJS, Oldřich: Military Chaplains in the Czechoslovakian Land Forces in Great Britain (1940 – 1943)	37
BYSTRICKÝ, Jozef: Rapid (1st Infantry) Division at Krym and in the Battles to the South of Kachovka	54

Documents and materials

CHORVÁT, Peter: 16 th Defence Infantry Regiment of Banská Bystrica in the Years of World War I – The relation of the regiment to the complementary district and non combat activities of the unit	75
KATREBA, Zoltán: Unknown Document on Slovak-Hungarian Conflict in the March of 1939. (Part II)	86
ŠUMICHRAST, Peter: Avia B-34, B-534 a Bk-534 in Slovakia (1939 – 1944)	104
BAKA, Igor: On the Issue of Borders Protection from 1939 to 1944	121
BUČKA, Peter: Sport in the Army of the Slovak Republic from 1939 to 1945	131

Reviews	140
---------------	-----

Annotations, glossaries	153
-------------------------------	-----

Chronicle	168
-----------------	-----

VOJENSKÁ HISTÓRIA 3/2003

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: Švaliér a husár habsburskej armády z konca 18. storočia
(Teuber-Ottenfeld: Die österreichische Armee 1700 – 1867. Wien 1895)

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický,
DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhDr. Jan Štaigl, CSc., Peter Turza,
PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 16. septembra 2003

Registračné číslo 1713/97

Rozširuje Vojenský historický ústav, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava
Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Redakcia sa ospravedlňuje autorovi PhDr. SLAVOMÍROVI MICHALKOVI, CSc, ako aj čitateľom, za technickú chybu pri uvedení poznámok k textu štúdie: Československý zahraničný odboj vo Francúzsku v rokoch 1939 – 1940 (a pozadie zmluvy o čs. armáde), ktorá bola uverejnená v minulom čísle časopisu Vojenská história 2/2003 na s.31-48. Z tohto dôvodu dodatočne uvádzame poznámky prislúchajúce k danej štúdii.

¹K misii lorda Runcimana pozri bližšie: MORAVCOVÁ, D. – BĚLINA, P. – PEČENKA, M.: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914 – 1941. Praha 1994, s. 92-95.

²KŘEN, J.: Do emigrace, západní zahraniční odboj 1938 – 1939. Praha 1963, s. 413 a 418.

³Hoover Institution Archives (HIA), Stanford University, Palo Alto, Osusky Collection, šk. 21, list Štefana Osuského Prokopovi Maxovi z 3. apríla 1939.

⁴Tamže, šk. 20, č. j. 2319/39.

⁵OSUSKÝ, Š.: Pravda vítázi. Londýn 1942, s. 41-42.

⁶KŘEN, ref 2, s. 418.

⁷Finančné dopravné náklady na jedného československého dôstojníka robili 1734 francúzskych frankov.

⁸OSUSKÝ, ref 5, s. 44.

⁹KŘEN, ref 2, s. 422.

¹⁰Tamže, s. 424.

¹¹Tamže, s. 422.

¹²Tamže, s. 427-428.

¹³Tamže, s. 433-437.

¹⁴HIA, Eduard Taborsky Collection, šk. 7, bez sign.

¹⁵Tamže, Osusky Collection, šk. 93, memorandum, s. 8.

¹⁶OSUSKÝ, ref 5, s. 54.

¹⁷HIA, Osusky Collection, šk. 70, Jednanie o ustanovení vlády, s. 4.

¹⁸OSUSKÝ, ref 5, s. 54.

¹⁹Tamže.

²⁰Tamže, s. 56.

²¹Pozri bližšie: MICHÁLEK, S.: Ján Papánek. Za vojny Edvardovi Benešovi 1939 – 1945. Výber z dokumentov. Bratislava 1997.

²²HIA, Eduard Taborsky Collection, šk. 5, Zápis o oznámení vyslanca Osuského Dr. Outratovi a gen. Ingrovi dňa 13. septembra 1939.

²³Tamže, opis listu Dr. Outratu a Dr. Ripku Benešovi z 22. septembra 1939, s. 2.

²⁴Tamže, šk. 8, list Edvarda Beneša Štefanovi Osuskému z 22. septembra 1939.

²⁵Tamže, Správa Huberta Ripku o rozhovore s p. Commertom z 23. septembra 1939.

²⁶Tamže, šk. 5, Správa Huberta Ripku o rozhovore s de Ribesom z 23. septembra 1939.

²⁷KALVOĐA, J.: Osuský kontra Beneš. In: Střední Evropa, 1994, č. 40, s. 70.

²⁸Tamže.

²⁹HIA, Osusky Collection, šk. 83, rkp.

³⁰Tamže, Osusky Collection, šk. 84, bez sign.

³¹Tamže, šk. 70, Jednanie o ustanovenie vlády, s. 9.

³²OTÁHALOVÁ, M. – ČERVINKOVÁ, M.: Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943. Praha 1966, s. 43-46.

³³HIA, Osusky Collection, šk. 70, Jednanie o ustanovenie vlády, s. 10.

³⁴Tamže.

³⁵Tamže, Eduard Taborsky Collection, šk. 8, list Štefana Osuského Edvardovi Benešovi z 23. októbra 1939, s. 6.

³⁶Tamže, s. 8.

³⁷Tamže, šk. 5, telegrafická správa Charpentiera pre Sezimu z 26. októbra 1939.

³⁸Tamže, Osusky Collection, šk. 21, Zápis o porade u vyslanca Osuského zo 6. novembra 1939, s. 2-3.

³⁹Tamže, s. 4.

⁴⁰Tamže, šk. 47, list Štefana Osuského Msgr. Janovi Šrámkovi z 9. novembra 1939.

⁴¹Tamže, šk. 88, Zápis o porade u vyslanca Osuského z 9. novembra 1939.

⁴²Tamže, Eduard Taborsky Collection, šk. 5, bez sign.

K aktivite Milana Hodžu vo Francúzsku a Veľkej Británii pozri bližšie: KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničnom odboji za druhú svetovú válku. Praha 1998, s. 27-109.

⁴³HIA, Osusky Collection, šk. 93, Československá armáda, s. 14-21.

ISSN 1335-3314
